

A MŰLT MAGYAR TUDÓSAI

FŐSZERKESZTŐ:

TOLNAI GÁBOR

SZERKESZTŐ:

SZALAI SÁNDORNÉ

MTAK

258652

PÁLMAI KÁLMÁN

KERECSENYI DEZSŐ

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST 1988

MTAK

664259

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

ISBN 963 05 4963 8

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1988
Pálmai Kálmán

Printed in Hungary

TARTALOM

Előszó	7
Rövid életrajz	18
Az irodalomtörténet-író	37
Magyar irodalom	58
A szerkesztő, a kritikus, az esszé-író	109
Bibliográfia (V. Kovács Sándor)	181

5

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtár 751 / 1989

ELŐSZÓ

Kerecsényi Dezső irodalomtörténet-írásunknak sokoldalú egyénisége, nagy ígérete volt. Korai halála nem tette lehetővé, hogy tehetsége teljességében kibontakozhassék, hogy művei által épüljön bele a magyar irodalomtudomány történetébe. Be kell érniünk azzal a kevéssé, de nagy értékű szellemi hagyatékkal, amely Kölcsey Ferencről szóló egyetlen könyvében, számos tanulmányában, kisebb írásában, máig tanulságos kritikáiban ránk maradt. Műve töredék, de arra kötelez, hogy az irodalomtörténet-

írás néha feledékeny természete ellenére megőrizzük, értékeit emlékezetünkbe idézzük. Horváth János leghívebb tanítványai közé tartozott, s mestere ajánlotta őt az egykori Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának 1941. január 21-én tartott tanácsülésén egyetemi magántanárrá. Ideiktatjuk Horváth Kerecsényit méltató szövegének néhány mondatát: „Kerecsényi Dezső szaktudományi munkásságát történeti és elméleti érdeklődés együttese jellemzi. Elméleti jellegű tanulmányai történetet világitanak meg, a történetiek egyszersmind elméleti hasznúak.” Ezt a tömör, elismerő megállapítást viszi tovább,

kirajzolva Kerecsényi irodalomtörténeti tevékenységének sajátos jegyeit. Ezek közül legfőbbnek „az irodalmiság mibenlétét” bontogató törekvéseit tartja, annak vizsgálatát, hogyan alakult „apránként írók és olvasók lelkében az irodalmiság tudata”. Azt tehát, ami Kerecsényinél is — Horváth nyomában — középponti kérdés volt, s amiben meghaladta mestereit. Őt az irodalmi műveltség emberi viszonylatai érdekelték, mai szóhasználattal élve: irodalom és társadalom összefüggéseinek megsejtése, melyet az 1940-ben megjelent s már említett Kölcsességében jellem és kor, társadalom és mű összefüggésében világitott

meg. A tárgy iránti érzékenység s a megfogalmazás fegyelme együtt vannak jelen Kerecsényi műveiben. Kisebb dolgozatai a régi magyar irodalom történetének jelentős alakjait idézik. Ezek a tömör, lényegre törő, nagy erudícióval, gondolati erővel megformált portrék a kor s benne az alakuló irodalom problémáira is keresik a megoldást. Ilyen a *Bornemisza Péterről* mintázott szép portré, vagy az 1939-ből származó *Zrínyi pennája* című frás, amelynek politikai jelentősége sem csekély, mert Zrínyi prózájának elemzése okán érzékeltetni tudta saját korának szorongató légkörét, a fasizmus veszedelmébe sodródó magyarság

problémáit is. Irodalomtörténeti szintézisigényére vall egyik legérettebb tanulmánya, *A magyar próza könyve* 1942-ben megjelent első kötetének Bevezetése. Kerecsényi egyik igen lényeges frása ez: a régi magyar próza jellegéről, változásairól, fejlődéséről, a fordítás és az eredetiség kérdéséről, s más, a prózatörténeti kutatás szempontjából fontos területről tüzetesen és érdemben szóló dolgozat. Törekvésein — hasonlóan a Horváth-tanftvány kortárs és túlélő irodalomtörténészek törekvéseihez — érezni lehetett az igyekezetet, hogy képes legyen önállóan megállni Horváth nyomasztó túlsúlyával szemben, hogy min-

dent megtanulva, amit lehetett — el tudjon szakadni tőle. Ha ez részben sikerült, az volt az oka, hogy Kerecsényi érdeklődési köre a saját jelenéhez igazodva korszerűbb volt, mint mesteréé. Eredeti gondolkodó, önálló elme volt. Az irodalomnak társadalmi tudatformaként való szemléletéig nem jutott el, az irodalom „önelvű” fejlődésének híve maradt, de túl tudott lépni a nemzeti klasszicizmust művészi és voltaképpen politikai mértékké merevítő nézeteiken. *Két évtized irodalomszemlélete (1900—1920)* című tanulmányában Horváthtal ellentétben a Nyugat-nemzedék — ahogyan ő írta — „elmozdulását” az Arannyal

tetőztetett irodalmi fejlődéssel szemben szükségszerűnek minősítette. Ady s a Nyugatosok művészi erőfeszítéseiben, válságaiban az egész magyarság, a nemzet válságának megnyilatkozását látta, s noha mint polgári irodalomtörténész nem érzékelt 1919 — a bukásában is történelmi igazságtevést hordozó Tanácsköztársaság — fordulatot hozó szerepét, azt remélte, hogy a történelem alakulása a közönség ízlésében is megtette a szükséges „elmozdulást”, s ez új kiegyenlítődést tehet lehetővé. Természetesen ez a fajta gondolkodás is túlzottan steril ahhoz, hogy egy politikailag haladó irodalmi fejlődés útját egyengesse, de Kerecsényit eljuttatta egészen

addig, hogy belássa és elismerje a magyar irodalom alakulásának részeként az új törekvéseket is. Az ő gondolatmenete így folytatódott. Itt lépett túl mesterén, s ezzel a gondolatmenettel a nemzeti klasszicizmus normatív eszményét túlhaladta, valamelyest átminősítette, még ha nem is ez volt a szándéka.

Ám ez a felismerése nem valóminő gyökeres szemléleti változás következménye, mert tanulmányában később változatlanul irodalmunk önelvű „örök sajtászerűségeit” keresi. Világos értelmű, gondolati ereje azonban e „sajtászerűség” kialakulásánál, s legalább ott, számításba veszi az irodalom mozgását kialakító, sőt nem egyszer

meghatározó történelmi-társadalmi tényezőket is.

Ideje megjegyezmem, hogy személyes ok is késztetett kis könyvem megírására. Kerecsényi Dezső több mint fél évszázada az egykori fásori gimnáziumban éveken át tanárom és osztályfőnököm volt. A nagy tudású, szigorú, varázslatos tanár alakja már csak egyre gyérülő számú hajdani tanítványainak emlékeiben él. Sokat adott, de sokat is követelt, a tankönyvet csak segédeszköznek tekintette, magyarázatai nyomán jegyzeteket készítettünk, tudásával fegyelmezett, szöveget elemezni már akkor megtanított, amikor az még nem volt tantervi előírás. A mindig ellenszenvvel

fogadott „kötelező olvasmányokat” szellemi kalandnak beillő s a művel összefüggő feladatokkal tette élménnyé. Nem mosódott bele — amint az ma szokásos — a „pedagógusok” színtelen állóvizébe, egyénisége fél évszázad hamuvá lett világából is kiragyog. Nagy tanár volt, olykor hűvösnek tetsző, de mindig igényes, őszinte és tárgyilagos. Szerette az ifjúságot s a műveltséget. Pedig az intellektuális szolgaság korában élt, amelyben — Osvát Ernő szava szerint — „a hozzárértés és lelkiismeret két néma sorfala között az önkény igazsággá lép elő”. Szakadatlanul tanult, tanított és dolgozott. Gondolkodott és kételkedett az elembertelenedés

éveiben. És meg is szólalt, történetesen 1944 nyárutójának tragikus napjaiban *Miért hallgatnak az írók?* című meditációjában. Megszólalt a veszedelembé sodort magyar irodalomért, az ügy érdekében az író nevezetre már akkor is méltatlan, ám befolyásos publicistáktól is idézett, tört gesztussal, reménytelenül, a tisztesség kényszeréből és tenni tehetetlenül, de mégis tiszteletre méltó emberséggel.

Voltaire szerint „az élőknek méltányossággal tartozunk, a halottaknak csak igazsággal”. Az igazság nem lehet azonos a felejtéssel. Ezért éreztem kötelességemnek e szerény munka megírását.

RÖVID ÉLETRAJZ

Kerecsényi Dezső 1898. június 19-én született a Vas megyei Szentgotthárdon. Ott végezte a középiskolát is, abban az állami főgimnáziumban, amelynek pedellusa apja, Kerecsényi György volt. Anyja Dienes Mária. A 18 éves fiatalember 1916 májusában katonai szolgálatra vonult be, s 1919 február havában szerelt le mint tartalékos zászlós. Ugyanebben az évben — s ez bizonyára a bizalom megnyilatkozása volt vele szemben — a szentgotthárdi munkásbetegségélyező vezetőhelyettese

lett. Egyetemi tanulmányait az Eötvös-kollégium tagjaként a budapesti Pázmány Péter (ma: Eötvös Loránd) Tudományegyetem bölcsészettudományi karán végezte 1919—23 között, és Párizsban, a Sorbonne „Faculté de L'Étude”-jén 1923—24-ben. 1923 júniusában doktorált magyar irodalomtörténetből. Híres, alapműnek számító disszertációjának címe: *Elvi kérdések a régi magyar irodalomban*. 1924 novemberében magyar—német szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett. Ezután nagy hírű és nagy múltú intézmények tanára volt. 1924-től a pápai református, 1928-tól 10 éven át a budapesti evangélikus gimnáziumban tanított, a híres

„Fasor”-ban. 1938-tól a budapesti Állami Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumában, a Trefort utcai (mai) Ságvári Endre Gimnáziumban vezető tanárként működött. 1936-ban alapító tagja volt Bisztray Farkas Ferencsel, Cs. Szabó Lászlóval, Devcesteri Gáborral, Füsi Józseffel, Gogolák Lajossal, Halász Gáborral, Hevesi Andrással, Horváth Bélával, Hunyady Sándorral, Jékely Zoltánnal, Képes Gézával, Kolozsvári Grandpierre Emillel, Sőtér Istvánnal, Szentkuthy Miklóssal, Szerb Antallal, Tolnai Gáborral, Weöres Sándorral és másokkal együtt a Mikes Kelemen Akadémiának, amely szabad társulás volt, elnökséget nem

választott, a tekintélyi elvet elhárította magától. Nem annyira a „szabad társulás” valódi tekintélye és súlya miatt szerepeltetjük itt ezt a névsort, inkább azért, mert ez a szellemi kör egyben Kerecsényi hovatarozását is minősítette: a korabeli humán értelmiség javához tartozott. Fontosabb szerepe volt ennél Kerecsényinek az egykori Irodalomtudományi Társaság megalakítása körül. 1933. április 6-án Szerb Antal eredeti aláírású sokszorosított levélben fordult a fiatal irodalomtörténészekhez, írókhoz, esztétákhoz, zenetudósokhoz s más, a szellemi élet lényeges területén működökhöz, legyenek tagjai a megalapítandó Irodalomtudomá-

nyi Társaságnak. Szerb leveléből idézzük: „Többünkben az a kívánság merült fel, hogy valami társadalmi formába tömörítsük az irodalommal tudományosan foglalkozó fiatalokat. Sajnálatosnak tartjuk, hogy az újabb irodalomtörténész és esztétikus nemzedék tagjai számára nincsen semmi kezet, hogy gondolataikat egymással való érintkezésben kicserélhessék és kontrollálhassák, sőt a legtöbben még csak személyesen sem ismerjük egymást. Ezen a hiányon volna hivatva segíteni az általunk megalapítandó Irodalomtudományi Társaság.” Az alakuló ülésen, amelyet 1933. május 5-én a Vas utcai Széchenyi István felsőkereskedelmi

iskola fizikai előadótermében tartottak meg (Szerb Antal ott tanított), elnökké Szerb Antalt, alelnökké Kerecsényi Dezsőt választották meg. Titkár Halász Gábor, pénztáros Pfisterer Miklós (Szentkuthy Miklós), ellenőr Bisztray Gyula. A társaság alapszabályát a Belügyminisztérium 1935. július 1-jén hagyta jóvá, így az hivatalosan is megalakult. Néhány név a már felsoroltak mellett a tagok és előadók névsorából: Baránszky-Jób László, Bartha Dénes, Barta János, Dénes Tibor, Hevesi András, Honti János, Joó Tibor, Kardos Tibor, Keresztury Dezső, Kerényi Károly, Kolozsvári Grandpierre Emil, Komlós Aladár, Ko-

zocsa Sándor, Mátrai László, Németh László, Ortutay Gyula, Rédey Tivadar, Tolnai Gábor, Trencsényi-Waldapfel Imre, Vajthó László, Waldapfel József. Az Irodalomtudományi Társaság a hagyományos, konzervatív irodalomtörténetírást képviselő Magyar Irodalomtörténeti Társaság ellenében jött létre. Kerecsényinek összekötő szerepe volt a konzervatívok s az új törekvéseket képviselő fiatal szakemberek között. S legintenzívebben ő állt kapcsolatban az Irodalomtudományi Társaságban nem szereplő, de a korabeli irodalomtudomány liberálisabb szárnyát képviselő tudósokkal, így Thienemann Tivadarral, a szellem-

történeti törekvéseket hordozó Minerva című folyóirat szerkesztőjével, valamint a jeles nyelvész-irodalomtörténész Zolnai Bélával is. Az Irodalomtudományi Társaság a harmincas évek vége felé, a mind komorabbá váló időben cselekvés-képtelenné vált. Ez azonban nem változtat a tényen, hogy a felszabadulás után sorait rendező, újjászerveződő Magyar Irodalomtörténeti Társaság — még személyi összetételében is — nem az Alszeghy Zsolt s a Pintér Jenő nevével minősíthető társaságnak, hanem a Szerb Antaltól alapított egykori s hivatalosan soha meg nem szűnt Irodalomtudományi Társaságnak lett szellemi jogutóda. Kerecsényit

1939-ben a Magyar PEN Club rendes tagjává választotta. 1941-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Kara Horváth János és Alszegehy Zsolt professzorok előterjesztése alapján egyhangú szavazattal magántanárrá habilitálta a „Humanizmus és reformáció a XVI. századi magyar irodalomban” tárgykörében. Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Bizottságának, jegyzője a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak. 1938-tól 1944-ig felelős szerkesztője a kor egyik ismert folyóiratának, a Protestáns Szemlének. Irodalomtörténeti és esszéírói munkásságáért 1941-ben Baumgarten-díjban részesült, e-

gyebek közt Reményik Sándor és Tompa László erdélyi költőkkel, valamint Kállay Ernő művészettörténésszel és Kolozsvári Grandpierre Emil íróval együtt, akik Baumgarten-jutalmat kaptak. Még ez év decemberében a Baumgarten Ferencz Irodalmi Alapítvány arról értesíti, hogy egyhangú határozattal az alapítvány tanácsadó testületének tagjává választották, kérve, hogy „a magyar irodalom tehetőségeinek támogatásával” legyen segítségükre. A szakmai s emberi megbecsülés jele volt ez a felkérés. Időközben a legkiválóbb tanároknak is az élvonalába emelkedett; a soron következő középiskolai reform kapcsán jelentős része volt

a gimnáziumok magyar nyelvi és irodalmi tanterveinek s utasításainak elkészítésében. Jékely (Áprily) Lajos és Vajthó László társaságában több, a protestáns gimnáziumok és leánygimnáziumok számára készült tankönyv szerkesztője volt. 1942-ben a Magyar Tudományok Akadémia levelező tagjává választotta. Székfoglaló előadását *A „világiság” néhány változata XVI. századi irodalmunkban* címmel 1943. május 3-án tartotta meg, a levelező tagságot tanúsító okiratot Melich János osztályelnöktől vette át. 1943-ban a debreceni tudományegyetem bölcsészettudományi kara Németh Lászlóval, Vajthó Lászlóval, Juhász Gézával, Tóth Bélával

szemben őt terjesztette fel egyetemi tanári kinevezésre, amelynek hírcét hivatalosan a háború zavaros viszonyai miatt csak 1944. október 15-én közölte a Budapesti Közlöny. Egyetemi tanári tevékenységét alig kezdte el, szinte már is abba kellett hagynia. 1944-et Kerecsényi Dezső kisebb-nagyobb családi vagy hivatalos utazásokkal megszakítva a vend lakosságú szlovén Péterhegyen töltötte, a mai Jugoszlávia Gornji Petrovci nevű helységében. Itt élt apósa, Mikola Ferenc, 24 hold földön gazdálkodó földműves házában feleségével, Mikola Emíliával és annak nagybátyjával, Mikola Sándor akadémikussal, a volt budapesti evangélikus gimnázium

zium egykori igazgatójával, a nagy hírű fizikussal. Ezek a hónapok feszültségben, zaklatottságban, bizonytalanságban teltek. Egy 1944-es, hozzám került kis zsebnaptár Kerecsényitől származó bejegyzései tudósítanak e vészterhes hetekről, napokról. A debreceni egyetemről érkező hírek, a család gondjai, a Protestáns Szemle szerkesztésének utolsó mozdulatai, a bombatalálatot kapott budapesti, Lövvölde tér 2. alatti „szegény kis lakás” féltése, az irodalmi élet körüli megnehezült légkör s itt-ott egy-egy, a háborús eseményeket minősítő meditatív mondat tesz ki e kicsiny naptár tartalmát. Ezek a bejegyzések életrajzi érté-

kűek. Igaz Keresztury Dezső megítélése, amikor Kerecsényire emlékezve írja: „Tudós volt, de azok közül való, akik nem fordulnak el a világtól; nem tudott könyvek közé húzódva írásaiba temetkezni, amikor a háborút, a gyülekező vihart érezte. A műveltség nem egyoldalúvá, hanem éleslátóvá tette. Egy költő érzékenysége, egy kiemelkedő tanár lelkiismeretessége kínozza utolsó idejében.” E zsebnaptári bejegyzések is arról tanúszkodnak, hogy országos zűrzavar vette körül, az európai szellem hanyatlása, a féktelen erőszak, hazája pusztulása, barátai elhurcolása és elvesztése. Az utolsó bejegyzések tanúsága szerint — 1944 kará-

csonyának ünnepkörében — minimális létbiztonságának körülményei is bizonytalanává váltak. December 23-án, szombaton ezeket jegyzi be: „Január 1-től [1945] illetményt postahivatalok fizetik. Ill.[-letmény]lapom persze nincs. November 28-án kértem, de semmi válasz. Most jönnek a nehézségek majd. Szept.-okt-i segély, fiz. különbözet stb. fuccs!” Kerecsényi Péterhegyen is éber figyelemmel követte nemcsak a háborús, hanem a szellemi élet köréből érkező híreket is. December 28-án tett bejegyzése kritikus szellemének egy villanása. „Vasvármegyé»-ben [helyi újság volt, P. K.] a kultusz-miniszter pályázata a m. [magyar]

oktatás átalakítására. »Magyar-
ágtan.« (Németh László pályázni fog?)” E célzás feltehetően Németh Lászlónak a *Kisebbségben* című, polarizált véleményekre is okot adó tanulmányára vonatkozott. Az utolsó bejegyzés a kis zsebnaptárban egy többször szereplő családtagra, Ferire utal. Rossz hírr. Ezzel zárul a naptári jegyzetek egyre riadtabb sora. December 30., szombat. „Levél Feritől Sopron-Kőhidáról. Most aztán gyönyörűen állunk.” (Feri, ifj. Mikola Ferenc a sógora volt, a Mikola-család vend származásának következtében jugoszláv partizán. Később, már a felszabadulás után, a személyi kultusz éveiben, a magyar—

jugoszláv viszony megromlása idején ő is s Kerecsényi özvegye, Mikola Emília is — aki a Nemzeti Parasztpárt Sarló könyvesboltját vezette — börtönbe került.) Péterhegyen további zaklatások vártak Kerecsényire. 1945. január 13-án egy Muraszombaton kelt s a nyilas főszolgabíró által aláírt „Véghatározat” szerint a Mikola Ferenc péterhegyi lakos tulajdonát képező, ismeretlen eredetű lámpás rádióvevő készüléket azonnal be kell szolgáltatni. Az indoklás szerint a készülék külföldi adások vételére alkalmas, és „tulajdonosáról feltehető, hogy egyes külföldi rádióállomások hírközléseit fontos államérdekek veszélyeztetésére al-

kalmás hírek terjesztésére használja fel”. Ezt a rádiót hallgatta Kerecsényi is. Bármily sablonosnak tekintjük is a részben szó szerint idézett véghatározatot, ezrével kézbesített akkor ilyeneket a posta, ez esetben feltételezhető, hogy a feljelentők szándéka nem annyira a lakás tulajdonosa, hanem sokkal inkább az ott meghúzódó, szűkszavú egyetemi tanár ellen irányult. Hogyan teltek az utolsó hetek, nincs rá adatunk, csak a szomorú tény, hogy Kerecsényi Dezső 1945. március 24-én Péterhegyen, életének 47. évében — feleségének szóbeli közlése szerint: szívbetegsége mellett azon való tépelődése miatt is, hogy barátain semmi mó-

don nem segíthetett — szívrohamban meghalt. Ott van sírja, sír-
emléke is.

AZ IRODALOMTÖRTÉNET-ÍRÓ

Első, az irodalomtudományban számon tartott írása bölcsészdoktori értekezése volt. Címe — mint említettük — : *Elvi kérdések a régi magyar irodalomban* (Eötvös-Füzetek II., különlenyomat a Minerva 1923. évfolyamából. Bp., 1923.). Munkájában a magyar irodalomtörténet-írásnak mintegy az előtörténetét tárja fel, azokat a nyomokat keresve, amelyek még Czwitinger Dávid 1711-ben Németországban megjelent *Specimen Hungariae Litteraturae* c. alapozó művét is megelőzték. Kerecsényi

az irodalomtörténeti eszmélkedésnek elő- és utószavakban, szerzői ajánlásokban, kolostori rendtörténetekben, félig magánjellegű megnyilatkozásokban fellelhető első megrezdüléseire fordította figyelmét. A kiindulás mesterének, Horváth Jánosnak az „irodalmi tudat”-ról alkotott koncepciója és „önelvű” irodalomszemlélete volt. Ennek korai jelentkezését tárta fel munkájában. Disszertációjának rövid lényege: az ún. szépirodalom a régiség nagy részében irodalom alatti jelenség, mely a tudós irodalommal szöges ellentétben áll, s elismertté csak a XVIII. század közepe táján lesz. Az irodalom fogalma — Bod Péter felfogá-

sa szerint — ekkor már magába foglal nyelvre, tárgyra és formára való tekintet nélkül minden magyarországi szerzőtől származó könyvet. Az ebből fakadó konklúzió lényegében az, hogy az irodalom tartománya a régiségben új meg új „irodalom alatti” területek bevonásával gazdagodik. Az irodalom ekkor még latin nyelven írt tudós művekkel azonos. Ezek mellett a későbbi indulású, kisebb terjedelmű nemzeti irodalom figyelmen kívül maradt. A fejlődés következő fokán szükségessé válnak a nemzeti nyelvű olvasmányok, de ezek az irodalmiság — mai szóval, az irodalmi érték — alacsonyabb színvonalán állnak,

mint a latin nyelvűek. A kiegyenlítőds a XVII. század folyamán történik meg, amikor a magyar nyelvű tudós munkák is a res literariába kerülnek. A gazdagodás végső mozzanata a magyar profán szépirodalom lesz. Az irodalmi tudat a XVII. század végén kezd megváltozni, két okból. Az egyik ok a magyarnyelvűség határozottabb követelése, a másik az ízlés elvilágiasodása, Kerecsényi kedvelt szavával: laicizálódása. Az írói eredetiség megítélésében a közönség ízlésének tekintetbevétele kezd nagy szerepet játszani, s ez az írókat gyakorlatuk tudatos megválasztására kényszeríti. S a XVII. század első felében lép fel a hatá-

rozott igény: az olvasnivaló jó magyarságú legyen. Pázmány egész műve — eszmei szándékain túl — erre a nyelvi-esztétikai igényre épül: így nyer igazolást a Horváth János-i tétel: „Az irodalmiság végső alapja egy szellemi életbeli viszony, mely írók és olvasók között az előbbiektől által írt (megrögzített) szövegek közvetítésével érvényesül.” Íme az irodalmi alapviszony ismert formulája. A XVII. század folyamán az írók munkásságukra már némi büszkeséggel tekintenek, akár eredeti műről, akár fordításról van szó. S így lassan kialakul a tudós (irodalomképes) író fogalma. Eredetiség és fordítás, hírnév, önállóság, írónak

és munkájának szoros kapcsolata így alakul mind erősebb összefüggéssé. Mindezek következtében a pillanatnyi és helyi szükségletekből kiinduló magyar irodalomnak új mozgó és továbblendítő ereje támadt: az írói hírnév. A könyv-írásnak, a nyilvánosságnak egyetemesebb s irodalmibb oka a nemzeti önérzet. Így nemcsak a hit, hanem az írói tudatosság válik fontossá már a XVI. század végétől kezdve, hiszen ekkor az egyedül elismert latin nyelvű irodalomból kivált egy szűkebb körű nemzeti nyelvű irodalom azok számára, akik nem tudnak latinul. Következésképpen a XVII. század folyamán a magyarul írók gyakorta

hangoztatott igénytelenségét nem szabad túlságosan komolyan venni, mert a tudás elismerését a magyarul írók is örömmel veszik. Azonban a tolmácsszerepből kilépni igyekvő magyar nyelv nehezen küzdi fel magát. Többen kezdenek fordítani, de azért, hogy a „tudatlanok” ne legyenek kizárva a rájuk nézve hasznos tudnivalókból. Persze magyarul is írnak könyveket, az író „a nemzet tanítója” lesz. Írói eredetiségről ekkor még nem beszélhetünk, hiszen eredeti munkát latinul szoktak írni. Arra, hogy a nemzeti nyelv „irodalomra való”, mindenekelőtt a XVI. században egyre jobban terjedő humanista tudományosság eszméltetett rá.

A „nyelvcsinálást” a humanista tudós természetes kötelességének tartja. E nem mai értelemben használt nyelvművelési szándékba már a nemzeti öntudat hajtóereje is belejátszik. Ám a latin nyelv tartja fölényét, „hatalmi pozícióját”, s az első magyar nyelvű kezdeményezésekkel szemben tiltakozott a „honi nyelv” használhatósága ellen. Azaz a régi gyakorlat szerint csak a latin (esetleg a görög) nyelv szalonképes. A magyar „igen barbara lingua”. Kerecsényi igazolta mindezek alapján tételét: „Az irodalmi tudat kialakulásának, változásának megismerése ... legfontosabb feladata az irodalomtörténetírásnak. Az irodalmi tudat:

az irodalom önszemlélete, önismertete. Mint ilyen, nem kezdettől meglevő valami, hanem fejlődmény, történelmi eredmény.”

Azért időztünk hosszasan Kerecsényi első munkájánál, mert az abban fejtegetett problémák középponti érdeklődési körét jelentették. Igen hosszú időn át foglalkozott az *Elvi kérdések* ...-ben leírtakkal. Különösen érdekeltette őt, hogyan csfrázik a régiben az új, a modern. Ez utóbbin, a modernen ti. éppen a Horváth János nézetei szerinti „irodalmisságot”, a szép-irodalmi igényt, Bessenyei György szavával: a „világiság”-ot értve. Kerecsényi így merült bele a reformációba átvivő késői humanizmus

és a korai protestantizmus irodalmának tanulmányozásába, részlettanulmányaiban egy korszakmonográfia kontúrjait rajzolva fel. Sajnos ez a monográfia az ő tollából nem jöhetett létre, de néhány, a kor kutatói által ma is tanulsággal forgatott, alapvetőnek minősített részletmunka napvilágot láthatott. Csak felsoroljuk a legismertebbeket: *Humanizmusunk helyzetképe Mátyás után és Mohács előtt; Kolostor és humanizmus Mohács után; Humanizmus és reformáció között; Erasmus és Magyarország; A reformáció és az irodalomtörténeti korszakhatár; A „világiság” néhány változata XVI. századi irodalmunkban.* Kerecsényi természetesen tu-

dott róla, hogy Horváth János szintézisének következő állomása a reformáció lesz, de tudta azt is, hogy az átmenet évtizedeiről neki is van önálló mondandója. Ezért tisztelhetjük ma is tárgykörválasztásának igényességét s merész voltát. De nem szabad s nem is kell őt sem a mester, sem a mester műve árnyékában látnunk. Ha ezt tennénk, messze kanyarodhatnánk az igazságtól. Mert — hogy csak egy példát említsünk — 1943-ból való akadémiai székfoglalója *A „világiság” néhány változata XVI. századi irodalmunkban* című értekezése olyan műve, amelyet ma sem hagyhat figyelmen kívül szaktudományunk. Az a harc

ugyanis, amelyet a világi bölcsesség és poétaság, az filozófiai igény, a humánus, az önelvű szépség és szépirodalom egyre izmosodó művelése vív hol győzelmesen, hol visszaszorítva a skolasztikával és a középkori vallásosságnak a teljes életre kiterjedő igényével, majd a reformáció új bizonyosság és üdvözlés tanával, egyike a XVI. század leglényegesebb eszmei folyamatainak. Kerecsényi tüzetes, pontos és a fejlődés erővonalait kitapintó filológiával állítja össze a profán szemlélet és az ezt hordozó törekvések egykorú bizonyítékait, dokumentumait. A látvány izgathatta őt, hogyan élnek e szinte fűalatti törekvések már-már szerve-

sen tovább a tökéletes nyomás ellenére. Ez a tanulmánya is azt a nézetünket látszik igazolni, hogy Kerecsényi irodalomtörténet-írói tevékenységében nem hagyta figyelmen kívül irodalom és társadalom szigorú, determinatív erejű összefüggéseit sem.

Máig értékes műve a Franklinnál, Eckhardt Sándor által szerkesztett, Magyar Írók sorozatban 1940-ben megjelent, *Kölcsey Ferenc*-ről írott monografikus esszéje. Ez a könyv azt igazolja, hogy Kerecsényit régi magyar irodalomtörténeti tanulmányaihoz hasonlóan az új fogalmazású irodalom kialakulása érdekli. 1938-ban, Kölcsey Ferenc halálának századik évfor-

dulóján a hivatalosság részéről a „keresztény-nemzeti szellem” egyik ideológusa, Kornis Gyula írt patetikus szólamossággal a költőről és politikusról; főleg a *Himnuszra* alapozva kurzushű mondanivalóját. Ugyanebben az évben Babits Mihály is írt Kőlcseyről. Miniatűr esszéjét így kezdte: „Többet beszéltek róla pár hét alatt, mint talán az egész száz éven át. Úgy kellett újra felfedezni; szinte elmerült a saját dicsőségében. Ahogy nagyjaink közül annyian . . . már csak egyetlen verset jelentett, sőt inkább csak egy strófát. S ez a vers is olyan már számunkra, mintha nem is egy költő verse volna, hanem . . . az egész nem-

zeté.” Gondolatai — a kor java értelmiségének szellemi útján járva — az időszerű Kőlcsey körül rajzanak, aki „aggodalmas szigort” alkalmazott a politikára, s „irodalmunk első kritikai lángelméje” volt. Babits a maga korához méri a költő morális nagyságát, aki nem olyan volt, „ahogyan a mi korunk szereti képzelni a magyar lánglelket, az újtó és jövődőért harcoló magyart. Nem a Koppányok vére lázad benne . . . Ellenkezőleg, finom, nyugati elme, ki-művelt, . . . hazáját a nagy európai kultúrközösségben óhajtja látni.” Kerecsényi nagy formátumú Kőlcsey-esszéje is az akkori jelenhez szóló költőt és gondolkodót ragad-

ja meg. Összefoglalásul így ír a költőről: „Korának legtudatosabb írója volt, abban a már új értelemben, mellyel önmagát önálló szellemi folyamat részesének és alakítójának látta. E folyamat nemzethez kötött, közösségi sugalmakat kapó és adó formáját, a nemzeti irodalom magyar fogalmát ő határozta meg először s lerakta az életszerű irodalomismeretnek is széles alapjait. Szónoki és tudományos prózája mintaadó volt, ahogy azzá vált irodalmat és nemzeti politikát egybekapcsoló magatartása. Műfajokat kezdeményezett s Berzsenyi elhallgatásától Vörösmarty kibontakozásáig ő a magas lírai igény megtestesítője.” Lényegesnek, a

magyar irodalmi fejlődés szempontjából meghatározónak tartja Kerecsényi, hogy ez a fejlődés már azon az úton jár, „mely a szépirodalmiság uralmához vezetett”. Az ő kedvelt központi fogalma, az „irodalmiság”, egyén és kor kölcsönhatásában is az önmagára eszmélést hangsúlyozta. Ezért érthető, hogy régi, meghatározó kutatóköréből kilépve klasszikusaink közül éppen Kölcseybe tudta nagy érzékenységgel beleélni magát. A Kölcsey-esszében a költő idézetei, gondolatai mögött irodalomfelfogása és irodalomtörténeti gyakorlata is jelen van. Ő nem gondolt soha arra, hogy egy nép, egy nemzet irodalma, különösen e közép-

európai tájon öncélú, önelvű, pusztán öntörvényű, vagy éppen „steril” maradhat. Nemzeti irodalom és politika együttjárását — Kölcseynek adva a maga XX. századi gondolatát — a magyar irodalom lényegi pontjának, fókuszának tartotta. De ez a könyv elsősorban mint korának terméke érdemel figyelmet. Annak a humanista baráti körnek racionális, nehéz időben az európai magyarság eszményét hordozó szellemi légkörét is érezni ezen az esszén, amelyhez Kerecsényi tartozott. Művét széles körű, elismerő kritikai visszhang kísérte. A Népszavától a Nyugatig szinte minden jelentős lap, folyóirat közölt cikket köny-

véről. Nagy elismeréssel szólt róla Schöpflin Aladár is. A könyv megjelenésekor már készen volt, és 1945-ben része lett a magyar irodalmi köztudatnak Révai József Kölcsey-tanulmánya, az új, marxista Kölcsey-kép. Majd előkerült az addig kiadatlan Kölcsey-hagyaték hatalmas anyaga, amelynek feldolgozása ugyancsak módosítja a pályaképet. Idő múltával azonban minden változik. Ma már a Révai által megalkotott Kölcsey-kép lényeges megállapításai a korszerű szemlélet állandó elemei lettek, sőt a kutatás, mindenekelőtt Szauder József munkássága, részben továbbfejlesztette ezeket, részben túl is haladt rajtuk.

Mindezek ismeretében Kerecsényi Kölcseyje változatlanul az első nagy értékű mű a Kölcsey-kutatás történetében. Az ő Kölcsey-képének markáns, ám olykor pasztellre vagy akvarellre emlékeztető vonásai ma is megkapóak. A költőiközírói-esztétikusi magatartás kialakulását és változásait nagy erudícióval követte nyomon. Jellem- és pályakép nemes fvei a poétikai kívánalmak természetes elsőbbsége szerint harmonikusan hajolnak össze művében. Különösen figyelmet érdemlők verselemzései, szöveginterpretáció s a lírai változatok iránti finom érzéke. Szauder József a marxista irodalomtörténet-írás módszereivel megalkotott Kölcsey-

portréjában elismeréssel s tudatosan támaszkodott Kerecsényi Dezső eredményeire.

1939-ben jelent meg a Magyar Szemle Társaság kiadásában a *Mi a magyar?* című tanulmánygyűjtemény Szekfű Gyula szerkesztésében és bevezetőjével. „Valami normafélének szántuk ezt a könyvet — írja Szekfű —, hogy öntudatossá tegye az emberekben magyarságukat és megóvja őket a tévelyésektől, az illúzióktól, az ingoványba süllyedéstől.” Nagy vállalkozás volt ez, amely részleges és csendes sikerét az értelmiségre, annak is egy szűk, művelt rétegére építette „az objektív tudományos

megismerés módjait” törekedvén alkalmazni. A jeles szerzők között a tudós szerkesztőn kívül Babits Mihály, Eckhardt Sándor, Keresztury Dezső, Zsirai Miklós, Zolnai Béla, Kodály Zoltán és Gerevich Tibor neve mellett ott találjuk Kerecsényi Dezsőét is, aki *Magyar irodalom* címmel írt tanulmányt. Ez az egyetlen műve, amelyből kibontakoztatható irodalmunkról elgondolt képe, körvonalalaiban egy magyar irodalomtörténet koncepciója.

Tanulmányában Kerecsényi Erdélyi János ama gondolatából indul ki, amely szerint „Nincs világ-irodalom, amely az egyetemes művelődésen úgy futna végig,

mint az Appenninek Olaszországon; hanem van nemzeti irodalom, mely (történelmétől meghatározottan) *magyszerű alakulással emelkedik föl és betölt egy helyet a szellem országában*" (Kiemelés Kerecsényi Dezsőtől). Kerecsényi is az irodalom nemzeti karakterére, e karakter befogadó és elkülönítő természetére teszi a hangsúlyt. Tudott dolog, hogy irodalomtörténet-frásunkban először Horváth János minősítette valódi értéke szerint a magyarországi latinságot. Kerecsényi mestere eredményeinek továbbgondolásával a hazai latinságról megállapította, hogy a fölötte szívós küzdelmekben győző magyar nyelvű, majd nemzeti iroda-

lom újból magába öelve részévé teszi a latinságot is. Felismerte a hazai latinság „nemcsak korhoz kötött, hanem az egész történeti folyamatra is kisugárzó jelentőséget”, s megkerülhetetlen irodalomtörténeti tényként minősítette azt. Majd a magyar irodalom nyelvi elszigeteltségéről, lefordíthatatlanságáról szól, korához híven irodalmunk nyugat-európai orientációját nyomatékosítva. Mint a kortársi polgári értelmiség lényegében humanista gondolkodású, a nemzeti kultúrát szolgáló, óvó képviselői, Kerecsényi sem számolt azzal a magyarság történelmi sorsa szempontjából megkerülhetetlen ténnyel, amelyet nem kisebb sze-

mélyiségek ismertek föl, mint Kossuth Lajos, Ady Endre és Jászi Oszkár, ti., hogy Közép-Kelet-Európában élünk, azoknak a népeknek a szomszédságában, amelyek hozzánk hasonló történelmi utat jártak be, s amelyekkel szemben csak az uralkodó osztályok nemzeti gyűlöletre épülő politikája volt a mérték, s ugyanezzel a mértékkel éltek ők is. József Attila — lényegében e nagy elődöket folytató — szándéka, „közös dolgainkat” rendezni kívánó költői utalása bizony elég hatástalan maradt a kor nacionalista útvesztőkkel terhes politika viszonyai között.

A nyelvi elszigeteltség gyógyító írja, szinte ellenpólusa — Kerecsé-

nyi szerint — az önvigasztalás. Ha mások nem értenek, mi értjük magunkat. Ennél a fordultnál egy mondatközi utalás történik a német nemzeti szocializmus fenyegetésében az irodalom vigasztaló erejéről. „Történelmünk összefonódhat másokéval, politikai életünk lehet az idegen akarattal való egyezkedés függvénye, irodalmunk a saját szellemünkre van szabva. Ha idegen elem tolatkszik belé, szabadon választhatunk, hogy elfogadjuk-e vagy sem. Irodalmunk a miénk, minket szolgál és minket vezet. Így hisszük és valljuk.” Ha vigasztalás gyenge volt is, a gondolat igazsága kétségtelen. Egyébként más polgári tudósok-

hoz hasonlóan Kerecsényi is korának gyermeke volt. A nacionalizmus uralkodó eszméje nem maradt közömbös a számára, de azt csak a legnemesebb változatokban s európai összefüggéseiben tette magáévá. S ebbe az irányba mutatott irodalomtörténeti gondolkodása is.

Gyulai Pál nemzeti klasszicizmus-koncepcióját Beőthy Zsolt volgai lovas víziója tetőzte. „Első és azóta sem megismételt biztonságos tekintet volt ez. Egyszerre tudta átfogni a nemzet és az irodalom képét.” Íme a magyar mitológia még a polgári gondolkodók legjobbjait is befolyásolta. S ha folytatjuk Kerecsényi szövegét, eszmeiségben-gondolatiságban

megint csak a kor gyermekének láthatjuk őt. „Az önmagát megtalált irodalom mintegy hitelesítője volt annak, amit a politikai gondolat gyakran csak bizonyos fenntartással ismert el, hogy ti. van önálló és a maga törekvései szerint alakítható nemzeti élet is.” Ebben a fogalmazásban valóban a kor gondolkodásának, a polgári értelmiség jobb része nézeteinek szava szólt. De amikor az önálló, a maga törekvései szerint alakítható nemzeti életről beszél, bizonyára a szavak mögötti elhárító gesztusban a nemzeti létünket fenyegető német veszély elleni tiltakozás is benne rejlik. Nacionalizmusa az e fogalommal való bűnös visszaélések évti-

zeideiben is megmaradt a XIX. század haladó hagyományainál.

Kerecsényi kedvelt kifejezése volt az *elmozdulás*, valami újnak, szokatlannak, ám visszaszoríthatatlannak a jelentkezése. „Elmozdulást kívántak — írja — a szakszerű irodalomismeret, az irodalomtudomány friss eredményei.” Kerecsényi a Nyugat-mozgalom körüli meditációiban arra a következtetésre jutott, hogy az élő irodalom is „kimozdult” állóhelyéből, s úgy tűnt, mintha az új a „nemzeti elv” tagadása lett volna. Világosan ismeri fel a tényt, részben Riedl Frigyes nyomán, aki szerint minden évszázadban „közös szellemi éghajlat” van, s így azonos időben

mindenütt azonos szellemi áramlatok jönnek létre és ezek hatnak. Szerinte a nemzeti irodalom sem élhet önkörében, mert — s ez előremutató gondolat — lényegéhez tartozik a külföldtől való tanulás. Irodalmunk éppen nemzeti jellegében, tartalmaiban erősödött e tanulás által. Kerecsényi már-már zseniálisan fejtegeti, hogy a külső hatások közepette nem tévedtünk és nem tévedhettünk el, „hiszen sohasem kell keresgelnünk a haladás irányát: ez készen adva van a *közép-európai szellem* [kiemelés tőlem: P. K.] országában”. A közép-európai jelzőnek véleményem szerint itt disztinktív jelentése van. S Kerecsényi gondolatmenetének

további alakulását — anélkül, hogy a közép-európaiság tényét elemezné — maga a felismerés mégis befolyásolta. Babits eszmélkedésére támaszkodik, amelynek lényege: kihallani az irodalomból azt a különleges hangot vagy zenei mondatot, mely mint alkotóelem kihagyhatatlan a világirodalom szimfóniájából. Amiből Kerecsényi azt az eredményt szűri le, hogy „az irodalom eszköze lett a maga egészében, nem pusztán alkalmi megnyilvánulásaiiban a legnehezebb műveletnek, a nemzet önmegismerésének”. S ebben nem tévedett. Kerecsényi ezt az elvi-történelmi áttekintést Németh Lászlóval zárja, eljutván így saját jelen-

idejéhez. A tanulmány szerzője — kimondatlanul bár — mintha nem értene egyet Németh László következtetéseivel, amelyek a nemzeti elv nagy hangsúlyával a tragikus magyarság látomását keltik életre. „Vele — írja — mintha ugyanaz a sötét és tragikus színezetű vélemény tért volna vissza, amellyel a kezdeten találkoztunk.” De nagy különbség — s itt rejlik Kerecsényi hűvös tárgyilagosságában is az ellenvélemény —, hogy Németh szerint nem valamely történelmi végzet, hanem — immár tudatos és szervezett alakulású másfél századról lévén szó — kártevő szelekció dolgozik a magyar irodalomban, s ez olyan írónak

kedvez, akikben magyarságunk legfőbb gondjai „csak halványan és bémultan” élnek. A *Kisebbségben* című tanulmányban kifejtett „mély-magyar, híg-magyar” teóriáról van itt szó, amely szerint az utóbbiból jött írók torlaszt emelnek a „mély magyarságból feltörni akaró szellemek” előtt, noha az utóbbiak irodalmunk valódi képviselői. A többiek (így Babits is, Kosztolányi is) legfeljebb „literátorok”. Németh szerint „irodalmunk arca tehát — ahhoz a szellemhez viszonyítva, mely teremti — torzult és hamis”. Másként: nem a magyar szellem jellegzetes megszólaltatói adják meg karakterét.

Kerecsényi Németh László kortársaként jó szemmel veszi észre, hogy „Németh László állítása, amikor első látszatra a négy évszázadja élő »litteratorum infelicitas«-t emeli értékmérő és válogató elvvé, valójában újabb nyomaték-kal hangsúlyozza irodalmunknak ahhoz a különvaló szellemhez való kapcsolatát, melyet nemzetinek nevezünk. Ez a szellem Németh László előtt csak egyetlen ponton végzett mélyfúrás eredményeképp szinte már tapintható valóság, az irodalom bizonyos jelenségeiből lepárolt esszencia. Kölcsey kizárta a nemzeti irodalom köréből mindazt, ami »a költés határán kívül« fekdűt, Németh László azt, ami az ő

kritikoasktétikus magyarság-eszményének nem felel meg. Kölcsey nagy tagadására a nemzeti klasszicizmus szintétikus igenje volt a felelet. Hogy Németh Lászlóéra is ilyen lesz-e a válasz, nem tudjuk. Az út vége a jövőben van.” Még Kerecsényi Dezső is megélte, mi maiak kínzó tapasztalatok emlékeiből s mai irodalomtudományunk eredményeiből tudjuk, hogy a nemzeti elv, ha a realitás kiszorul belőle, súlyos torzulásokat eredményezhet.

Kerecsényi szerint a magyar irodalom eddigi (1939!) élete folyamán négy ízben ment át gyökeresnek tekinthető átalakuláson. Szent István tette az első lépést

a magyarság megtértésével. Mátyás uralkodásának idejével, a XV. század utolsó harmadában veszi kezdetét a második nagy változás, a reneszánsz és humanizmus. A reformáció és ellenreformáció, a vallásosság és világiság küzdelmei az irodalomban, a világiság témáinak s általa a „szépirodalom” írói tárgyainak elterjedése a XVIII. század derekáig tartó szellemi folyamatokban összegeződnek. A magyar irodalom életének harmadik szakasza a XVIII. század második felében vette kezdetét. Bekövetkezett irodalmunk teljes laicizálódása. A teljes magyarnyelvűség és világiság, az igazi szépirodalom, valamint az irodalomról való

tudományos gondolkodás kezde-
tei is jórészt ide esnek. „De győzött
az új, most az ő hívei voltak a kor-
szerűbbek, a műveltebbek és a
nagyobb tehetségek. Az addig való
múlt, nyelvileg és tartalmilag
időszerűtlenné válván, messzi tá-
volba tűnt a jelen eredményei
mögött.” Az igazi nemzeti jelleget
„az íratlanságban maradt” népi
költészet felfedezése, egyenragúsi-
tása hozta meg, s e fejlődési irány
végső eredménye „Nyelvi és for-
mai műgond, történetiség és né-
piesség nagy szintézise: nemzeti
klasszicizmusunk”.

A legutolsó nagy lépést körül-
belül a századfordulón tettük meg,
a Nyugat-mozgalom kialakulásá-

val, nemzedékcinek egy új ízlés
jegyében történő fellépésével. A
„hivatalos”, voltaképpen — lát-
szatra legalább, tehetségben alig —
a nemzeti klasszicizmus hagyomá-
nyát követni szándékozó irodalom
tiltakozott, tagadott, gyűlölködött
éppen a nemzeti elv ürügyén.
Az irodalom „kettészakadt”, s
egyik fele (a legjobb!) még a nem-
zetietlenség vádját sem kerülhette
el.

Kerecsényi konklúziója szerint
e négy lépés megerősíti azt a tényt,
hogy a magyar irodalom európai
irodalom. Korszakos mozdulatait
a nagy egészhez idomulva teszi
meg. De egyedi útja van mégis,
mert „oly emberi közösség tulaj-

dona, melynek mindenki mástól eltérő történeti élményei vannak”.

Nézete szerint irodalmunk történeti alakulását azért fűzzük politikai dátumokhoz, mert a nemzet élete és az irodalom ezen a tájon erősebb kötelékekkel vannak összefűzve. Ezt a nézetet el lehet fogadni. „A magyar irodalom a nemzetfenntartás eszköze — e sok változatban ismert igazság való voltát igen kevés nemzet érzi oly elevenen, mint a magyar.” Nyilvánvaló, hogy az irodalom nemzeti és politikai szerepének Kerecsényi nagyobb jelentőséget tulajdonít a valóságosnál, noha nem tesz mást, mint a korabeli polgári irodalomtörténetírói eszményt követi. Érzi

ugyan az irodalom társadalmi küldetését, tudatformáló, világnézetet alakító képességét, de az „önelvűség” Horváth János-i koncepciójából nem lép ki a szuverénebb, világnézetileg konkrétabb tudományelmélet tereire.

Tanulmányának *Késés és felejtés* című szakaszában ama ismert tényből indul ki, mely szerint irodalmunk „természetszerű késséssel” indult útjára, mint a nyugati irodalmakkal való összehasonlításban minden közép-európai irodalom. A nagy, korszakos kezdemények nyugaton és délen s nem Közép-Európában gyökereznek. Kerecsényi szerint a kereszténység felvételekor nem a meglévő, ősi,

pogány vallásos és hősi költészet vett keresztény öltönyt s fejlődött át az újba, hanem maga az új jelentette mindenestül az irodalmat. Az ősit el kellett felejtetni, az új irodalom alá kellett szorítani. Ez indokolja szinte állandó elkésett-ségünket. Ez a késés az indulásban természetes volt, bár a múlt elfelejtése nem „ridegen teljes, mégis mintha ez a kettő *határozná* meg [kiemelés P. K.] a magyar irodalom sajtászerű fejlődésmenetét”. A fogalmazás feltételes módban történt, azaz a feltevés, legfeljebb az enyhe állítás szintjén. Kölcsey az egyik példa nála a felejtő magatartásra: nincsenek nemzeti hagyományok. Arany ugyanezt panaszolja: nincs

naiv eposzunk. „Minden igazán mélyreható irodalmi újításunk szinte elvvé emeli ezt az akart elfeledést. Így tettünk a 18. sz. végén és így az 19. sz. elején.” Kerecsényi ezt a gyakorlattá lett elvet a 20. század eleji változásokra, a Nyugat-mozgalom első, virágzó szakaszára is érvényesnek ismeri. Elfeledni a múltat! (Ignotus) Logikus okfejtéssel nemzeti sajátosságot lát ebben. „Régibb irodalmunk előzmény nélküli oly kezdemények sora, melyeket nem követett szélesebb, terjeszkedő folytatás.” A nemzeti nyelv jogaiért való küzdelemben nem tudtak egyesülni az erők, „mindenki magános volt, amikor kimondta. Mikor pedig a

magyar nyelv ügye megérett a győzelemre, egyetlen fordulással elfelejtettük, csekély kivétellel, a magyarországi latinságot." Hozzátehetjük: a nacionalizmus egyik tápláló forrása nyílt meg ezzel a felejtéssel. Kerecsényinek itt következő megfigyelései máig nem veszítették el érvényüket. „Könnyen engedünk az újság múltat megtagadó kívánságának, de ez az érzékenység hamar megtéteti velünk az ellenkező lépést is. Újítsainkban, eltávolodásainkban mindig van valami hiányérzet, majdnem büntudat, mely a reformnak az egész irodalmiság szempontjából való tökéletlenségére figyelmeztet.” Adyval erősíti meg állítása igazát:

Mert hát csodás, végzetes fajta ez S azok is, akik hozzá hasonultak: Itthon hamar tagad és menekül S ott künn tömjénnel tiszteli a Múltat.

Gondolatmenetének remek összefoglalásaként ezt az igaz mondatot írta le: „Könnyen felejtünk, de aztán hihetetlen erővel tudunk emlékezni.”

Irodalmunk Kerecsényi szerint „múltbanéző” jellegű, s ez a „nyomatékos hagyományeleveníítés” következménye. Ez az irodalom „nagyon is vonakodva követ olyan útmutatást, mely kívülről igyekszik ezt az egyetemes magatartást befolyásolni”. 1939-ben en-

nek a formulázásnak lehetett némi igen szolid éle. A múlt mégiscsak múlt, soha többé meg nem ismételtető. „Valósággal ezer év előtt születni csak Petőfi és Zrínyi kiütközően aktív szelleme szeretett volna.” Múltunkról való történeti gondolkodásának remek foglalatát adják az alábbiak: „Nemzeti himnuszunkban — az egyetlen Európában, melyet nem véres politikai mozgalom, nem személynek szóló hódolat, hanem elégikus költői műltszemlélet teremtett — nincsen szó nemzetünk mindenek felett valóságáról, sem annak áhítatos kéréséről, hogy Isten zavarja össze ellenségeink politikáját. S ami vér és romlás van benne, az is a

mi vérünk és romlásunk. Oly költemény lett himnuszunkká, mely örökkévalón jelen panaszt a »zivatáros századokból« szóllaltat meg, s még innen, a lírai transzponáltság fátyla mögöl is még távolabbi múlt felé tekint.” Igaz a felismerés, amely szerint irodalmunknak van történelemhordozó, történelmünket kifejező szerepe is: „költőköl, nem a tudományból tanuljuk a történelmet”. Nézete szerint ez irodalmunk egyik legfontosabb szerepe.

A múlthoz sokban hasonlatos másik „elfeledett” irodalomformáló tényező a „népi” vagy azonos nyelvi értékben használva: a „népies”. Rendkívül pontos észrevétele Kerecsényinek, hogy a népi-

nek, a népiesnek a „feltűnése mögött mindig nagyon is világosan láthatók azok az időszerű politikai eszmék, melyek a nemzeti élet szociális-politikai szerkezetének megváltoztatására irányulnak”. Ebben a felfogásban még nem is más, mint része „valamely akár demokratikusnak, akár másmilyennek nevezett általános európai szellemi áramlatnak”. Az irodalom területére érve azonban a „népi” jelző mint irányjelölés egyetemes és magyar jelentésű fogalomká, majd irányzattá válik. Petőfinél népiség és politika még egyet jelentenek. Népuralom a költészetben — előbb-utóbb népuralom a politikában. Horváth János —

Erdélyi János, Arany és Gyulai nyomán — „irodalmunk fejlődéséből és reális szükségleteiből kiserkentett nagy nemzeti gondolat”-nak minősíti a népiességet. Illyés Gyula már az európai magyarság egyik megnyilvánulását látja benne. „Népiesség annyi, mint magyarság. Az a magyarság, amelynek álomképe a legjobbaink képzetében élt, akik közben a legjobb európaiak voltak.” Kerecsényi továbbgondolta ezt a népiesség-konceptiót, megérezve és kimondva annak „egy nagyjában irodalomszociológiainak nevezhető” háttérét is. A népiesség tudatosan törekszik arra, „hogy minél szélesebb alapot teremtsen magának”

az olvasóközönségben, szemben a magányos írók visszhangtalanságával. S ide iktat egy éles logikájú, eddig szinte figyelmen kívül hagyott gondolatot. „Az igényes író a végtelen mélységű és számtalan változatú népiséghez való fordulással tehet oly közelítő lépést közönsége felé, mely legkevesebb veszélyével járhat a művészi színvonal elvesztésének. Igaz, hogy »leereszkedik,« de ugyanakkor mélyül is, »tömeg«-hez lép közel, *de ez a tömeg tán ismeretlenebb, mint a titokzatos egy-ember.* [Kiemelés Kerecsényi Dezsőtől.] Stílelemek, formák, motívumok és mondanivalók egyidőben lehetnek az egyéni rátalálás hódítmányai és a

közösség kincsei. Az író nem veszíti el önmagát és mégis »az, mi népe.« Kerecsényi fejtegetéséből az irodalmi alapviszony (író, szöveg, közönség kapcsolata írott művek közvetítésével) igazolása tetszik ki, ez esetben a népiesség értelmezésének okán. Ámde mindebből irodalmunk ún. „konzervativizmusa” is következik vagy kiderül. Igen mélyre nyúló gyökerekig jut el itt az irodalomtörténeti gondolkodás. Az oly sok bonyodalmat okozó népi-urbánus ellentét lényegére érez rá itt Kerecsényi. „Az elfelejtett múlt és az elhanyagolt népi gyökerek szoros megragadása nemcsak megizmosodását jelenti az irodalom magyar

értelmű magánvalóságának, hanem visszafordulást, megállást, sőt nem egyszer az újjal, minden irodalom létszükségletével való ellenséges szembehelyezkedést is. Ha megtalálta az elvesztettet, a magyar író — függetlenül a személyes írói gondoktól és a mindig meglevő kortársi küzdelmektől — önmagát és népét oly együttállásban látja, vagy legalábbis oly eszményien teljes együttállás felé haladóban, melyből kimozdulni és kitérni veszedelmes. Régeinek és újnak összeütközése nálunk igen kevésbé a formális ízlés ügye. Ilyenkor a legmagasabb lét-elvek küzdenek egymással. A 18—19. század fordulóján a »nyelv géniuszá«-t,

századunk elején meg a »nemzeti szellem«-et szegezték az újjítás mellé. Mindkét esetben a magyarság ösztönös totalitásvágya próbált megküzdeni a továbbfejlődésben végzetesen bennrejlő megoldással.”

A szöveg szerint Kerecsényi maga is a polgári-liberális konzervativizmust látszik képviselni, s az újnak a jelentkezését, helykövetelését a „magyarság ösztönös totalitásvágyá”-nak beléptetésével és ellenállásával magyarázza a történeti fejlődés megállíthatatlanságának, esetünkben az irodalomnak bonyolult, de nem végzetes, hanem már-már elemi szinten szükségyszerű lépéseit. Újjításnak és hagyománynak dialektikus küz-

delmében, „nálunk az új nagy mohón és egyeduralmi szándékkal” szokott jelentkezni. Ez a „felejtés” Kerecsényitől már idézett pillanata. Pedig a hagyomány falainak „további vastagítása” rendszerint az irodalom műhelyeiből indul ki. De ezek a falak még inkább elzárnak az újtól, s a kútba süllyedés kétes értékű magatartását segítik kifejlődni. Ebben a gondolatsorban Kerecsényi hagyományos szemlélete megbillen, hiszen az újtól elzáró falak veszedelméről beszél, a „régí dicsőség” könnyeztető vonzásáról, a múltton merengő s a jövő felé nehézkesen mozduló kissé kényelmes, de „úrias” magyar magatartásról.

Helyénvaló viszont Kerecsényinek az az észrevétele, hogy „az új hírekkel visszatérők” elmaradt és elkésett világot látnak maguk előtt. Az elkésettség fájó élményét maga az addig megtett történeti fejlődés is sugallja, „hiszen már eredetileg is később indultunk, mert a létünkért vívott harcokban sok mindenre nem volt időnk, értékeink megsemmisültek, s ami mégis megmaradt, az is csak kicsiny részében vált az egésznek szerves tulajdonává”. Ez a lemaradás (Kazinczy, Ady és kora!) okozza sokszor az ideges igyekvést, amellyel a haladás nyomában akarnak járni.

Kissé „köldöknéző” magyarságunk következménye is az a

sokoldalúan dokumentálható magatartás, mely szerint — Kerecsényi szavával — „az újítást mindenek felett nem újnak, hanem idegennek minősítjük”. Igen, ez tudati stagnálásunk — mely néha már nemzeti jellemjegyüknek tűnik — következménye. „Szellemi forgószél, önkörünkben kínoz bennünket.” Kerecsényi ezt az idegenség-gondolatot továbbvariálja. „Ha pedig idegen, akkor az életünkre tör . . . meg akar bennünket fosztani az *egésznek* attól a gondolatától, melyre a magyar életet felépítjük.” S amit mindebből az irodalomra következtet, az — mutatis mutandis — mai vitáinknak is egyik karaktervonása. „Ná-

lunk ezért az irodalmi újdonságnak mindig két tulajdonsága fejlődik ki a megmaradást parancsoló környezet nyomása alatt. Az egyik annak hangsúlyozása, hogy bár új, »mégis magyar«. A másik az újító írók őskeresése magában a magyar irodalomban. Az új is hagyományt teremt magának: az örök törvénynek engedelmeskedik.” Ady harca „a magyar pokolla” ebben a nézetrendszerben s ennek politikai gyakorlatában leli magyarázatát s igazságát.

Kerecsényi hűvös tárgyilagossággal kezeli ezt az észrevételt, ezt a tapasztalatot. Kifejti, hogy irodalomtörténet-írásunk „észrevehetően idegenkedik is minden

olyan fejlődésrajztól, mely előkészület nélküli, hirtelen változásokat mutatna". A „szintetikus” látásúak, Erdélyi János, Kemény Zsigmond, Gyulai Pál, Horváth János azon munkálkodtak, hogy „az új »mint logikus láncszem« kapcsolassék bele az egész életébe . . . Előzmények, források, minták felkutatása és organikus sorba való állítása, az irodalomtudomány szívesen és nagy rendszerességgel végzett munkája nálunk nem pusztán egy bizonyos tudományos módszer alkalmazása, hanem ellenállás is a változás váratlan és ideges ritmikájával szemben.” Kerecsényi ezt a tudósi magatartást enyhe konzervativizmussal vallja magáé-

nak. De ha 1939-re, a tanulmány megjelenésének évére gondolunk, s nem felejjük, hogy ő a polgári irodalomtörténet-írást kiemelkedő tehetsége volt, akkor világos, hogy a német maszlag terjedése, a fasizmus is ezt a megmerevített felfogást sugallta. Sőt: ez esetben az irodalom önelvűségének elmélete és gyakorlata is ezt a nézetet erősítette.

Kerecsényi szerint a magyar irodalom a szolgálattevés irodalma. Összenőtt a nemzeti lét ügyével. De ez nem különösebben jellemző tünet. „*A kis népek irodalma általában ilyen!*” (Kiemelés tőlem: P. K.) Ő maga is szinte elérzékenyülten szól a nemzettudatot hordozó és

kifejező magyar irodalom e tájainkon kialakult tulajdonságáról. „Olyan nemzet, mint a magyar, amelynek irodalma meg-megújuló emlékezéssel utal a valamikori nagyságra, bensőségesebben éli át irodalom és élet kapcsolatát, mint azok, akikben az emlékezés nem telíti így a lelkeket.” Nem lehet vitás, ezek a gondolatok a polgári nacionalizmus talaján teremtek. Egy kérdés azonban idekíváncozik. Nincs-e ebben a kissé nosztalgikus, természeténél fogva elnézőbb gondolkodásban része a Trianon teremtetten állapotnak, amely zavaros hangzatokkal ugyan s nemegyszer puffogó frázisok alkalmazásával hivatkozott a nemzet nagy törté-

nelmére s a maga érzelmekre irányuló — irányított, gyűlöltre épült — idealizmusával bukásainkat is az „egyedül vagyunk”, az „árva nemzet” realitásokon túli elgondolásaival magyarázta?

Kerecsényi nem fejt ki teljes mélységében azt a történetileg kialakult összefüggést, amely politika és irodalom között történelmünk alakulása következtében oly erőteljesen megnyilvánult nálunk. De következtetése azt igazolja, hogy tudomásul véve az irodalom alakulásának, fejlődésének azt az útját, amelyen haladunk — nem tartja azt a legjárhatóbbnak, legalkalmasabbnak egy szuverénebb irodalmiság kibontakozására. „So-

káig csak írók és politikusok szobrai álltak tereinken, mert ábrázolataik már életükben is sűrűn átlépték egymás munkaterületének határait. Általában kevés az érzékünk a műalkotás s vele az egész irodalom, e különös szellemi felépítmény sajátos logikája és lélektana iránt.” S a maga vállalt gondolatát egy Babits-idézetrel hozza tudomásunkra: „... minden magyar antológiának az lenne a feladata, hogy a híres ember mögött végre felfedezhessük a nagy íróit is.”

Tanulmányában foglalkozik Ke-recsényi a l'art pour l'art „dogmájával” is, ahogy ő nevezi ezt a fogalomkört. Szerinte ez „kizáró-

lagos uralmi igénnyel nálunk nem jelentkezett”. Ősét az almanach-lírában, a szobai költészetben jelöli meg. Idegenkedése talán azzal magyarázható, hogy ez a fogalom a Nyugatban, az első alapító nemzedék esztétikai gondolkodásában nagy intenzitással jelentkezett. E fogalom alakulásában — nézete szerint — „századunk elején történt fellépése után oly elhajlások mutatkoztak, melyek messze vittek az eredeti elvtől. Egyfelől összevegyült az írói szabadság mindig időszerű ügyével, másfelől éppen legnagyobb hitvallójával, a »homo aestheticus« Kosztolányi Dezsővel beletorkolt abba a mozgalomba, mely az irodalom nem-

zeti szolgálattelvését a legnépszerűbb módon példázza, a nyelvtisztításba és nyelvgozdozásba. Mi-vel inkább csak az irodalmi reform kísérő jelensége, eggyel szaporítja az újítással együttjáró ellentétek számát s egyidejűleg növeli az irodalmi élet feszültségi felületeit." De ebben Kerecsényi tévedett. Lényegében ez a nézet is az általa képviselt *irodalomtörténeti kiegyensúlyozottság* eredménye, mert ő — szövege szerint legalább — a l'art pour l'art-ban az irodalomtörténeti folyamat nyugodt (konzervatív) fejlődését megbontó tendenciát —, talán divatot látott. Nem érzékelté, hogy a l'art pour l'art legjobb magyar változatai

soha nem szegültek szembe a haladás, a társadalmi, a művészi „modernizálódás” kísérleteivel, sőt gyakorlatával. Az e művészi elvet elfogadók nemcgyszer szálltak szembe a direkttebb, esztétikailag alantasabb írói törekvésekkel, a bestsellerek, akár a színvonalasabb sikerirodalom termékeivel, képviselőivel. A valóságban az irányzatok mindig együtt élnek, ha nem is vívnek ádá harcokat egymással. S ebből a szempontból az esztétikai érték minősítő, nem kizáró erejű. Kerecsényi is érzi ezt, s kissé önmagának is ellentmondva helyesen, sőt találóan fogalmazza meg: „A magyar író az életnek ír az életről, azzal a felelősségtudat-

tal, nem egyszer tartózkodással, mely a kényes dolgokkal bánók sajátja, vagy riadva és riasztva, eltorzultan tépve-szagatva magát és másokat, mint akinek hangja hallásától életek függenek. Az irodalom közügy, de ez nemcsak az írói hang erejét mérsékli vagy fokozza. A lírai személyesség, akár vallomásban, akár ítéletben mindig erős megütkezést kelt, s huzamos időnek kell eltelnie, míg — e személyes színek elhalványultával — a közlés elfogadja.”

Kemény Zsigmond megállapítása szerint irodalmunk, bár nem volt elzárva sem kiviteltől, sem behozattól az eszméket illetően, s így szűk körű sem volt, „a forra-

dalmi korszakok alatt sem feledte, *hogyan hivatása csak nemes lehet* [kiemelés tőlem: P. K.], s hogy Múza és bachánsnő között nincs semmi hasonlatosság”. Ez a gondolat igen szép formát öltött Kerecsényi Dezsőnél: „Irodalom és erkölcs nálunk egészen újkeletű vitáiban a kétfajta komolyság, írói és közlésbeli, áll egymással szemben, s a vita mindig arról folyik, hogy ezt a komolyságot hogyan kell értelmezni. A cinizmussal senki sem száll vitába, »Az irodalom méltósága«, Gyulai Pál irodalmi elveinek e középponti magja, lehetséges, hogy időnként akadályos oly sok áttöréseknek, melyek az ember még ismeretlen lelki

zugait fedezhetik fel, de olyan alap is, melyhez ismételten visszatérünk. Az írói erkölcs belőle meríti bátorságát és igazolását." Visszafogott fogalmazás ez. A Gyulai—Horváth-iskola elmerevült normáit áttörni szándékozó, de azt nem merő vagy nem akaró, félbemaradt gesztus tört mozdulata. A Nyugattal is bizonyos fokig XIX. századi irodalomtudós módjára néz szembe Kerecsényi. Példa erre a realizmus gondolatkörébe tartozó eszmélkedése. Ezzel kapcsolatban irodalmunk magához hasonító képességéről szól. Ez a képesség azonban aligha magyar tulajdonság. Hogy a valóságnak mégis van szerepe az irodalom eszközeinek, a nyelvnek

alakításában, azt Kerecsényi Tóth Árpádra hivatkozva így fejtegeti: „Nyelvünk konkretizáló hajlama . . . a szemléletességet s a vele majdnem azonos jelentésű világosságot fejlesztette legpontosabban magához illő stílustulajdonsággá. Bármennyire nagy változásnak fogta is fel a közízlés a szimbolizmust, Tóth Árpádnak igaza volt abban, hogy »a Mallarmék és Rimbaud-ok« kusza és szeszélyes szimbolumtömegeihez mérten Ady valóban magyar mérséklettel tartotta kordában a maga jelképes beszédét." Ezzel szemben áll az a vádsorozat, amely Adyt érthetetlennek, zagyvának kiáltotta ki. Mivel Kerecsényi az egyetemet a

századelőn végezte, s a századforduló első éveiben s második évtizedében volt gyermek és ifjú, — világos, hogy az irodalomról is úgy gondolkodik, ahogy mesterétől tanulta. Ezért ír — egyébként megszívlelendő módon — irodalmunk *szónokiságáról*. „Majdnem jelképi értékű, hogy magyar nyelvű irodalmunk legkezdetén egy szónoklatot és egy lírai költeményt találunk. (*Halotti beszéd — Ómagyar Mária-síralom.*) Mindkét műfaj történeti fejlődése a legfolytonosabb is. Szónokok és lírikusok nemzete vagyunk, szokták mondani.” A retorikára való hajlandóságát a magyar irodalomnak már Erdélyi János is meg akarta szün-

tetni. Kerecsényi szerint líránk is őrzi a szónokiság vonásait. „Kevés benne a tiszta monológ, de annál gyakoribb az a fajta attitűd, amely valakit vagy valakiket lát maga előtt és hozzájuk intézi szavait. Négyesy László mondta a Petőfi-daltpusáról, hogy az mindig egy párbeszéd első fele. Csekély tárgtással áll ez az egész magyar lírára. Valakihez szóló *»ének«* volt a régi líra, s az admonitio és adhortatio patetikus hangja Berzsenyitől Babisig még a legcsendesebb szavú versből is kihallatszik.” Csak az a kérdés, magyar sajátosság-e ez? Ilyen irodalmunk „jelleme”, vagy történelmünk tette ilyennek? S meddig igaz? Ezekre a kérdésekre érde-

mi választ még nem adott az irodalomtörténet.

E jeles tanulmány azt igazolja, hogy Kerecsényi irodalomszemlélete lényegében XIX. század végi szemlélet. S ez nem kicsinylő megjegyzés. Ez a látás a tragikus magyarság, a bukott nemzeti küzdelmek, a vesztett szabadságharcok szemlélete. Az kiderül meditációból, hogy hisz az irodalom megtartó, nemzeti karaktert őrző képességében s egyetemes humanizmusában. Polgári irodalomtörténetész ennél messzebbre az 1930-as évtized végén aligha juthatott.

A SZERKESZTŐ, A KRITIKUS,
AZ ESSZÉÍRÓ

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság által 1889-ben megindított Protestáns Szemle hitbuzgalmi, tudományos, irodalmi és kritikai folyóirat volt. 1944-ben szűnt meg. Utolsó felelős szerkesztője Áprily Lajos után Kerecsényi Dezső lett 1938-ban. Ekkor lépett a folyóirat 46-ik évfolyamába. A lap teológiai és egyháztörténeti tanulmányok közlése mellett rendszeresen foglalkozott irodalmi, irodalomtörténeti kérdésekkel is, főképpen kritikai rovatában. Munkatársai között jelentős írók, kritikusok, irodalomtör-

ténészek is találhatóak, mint pl. Áprily Lajos, Németh László, Kodolányi János, Vajthó László és mások.

Kerecsényi szerkesztői programja szerint a protestáns folyóiratnak egyetemességigénye van. Az ellenforradalmi Magyarországon jelentékeny politikai és közéleti szerepet is játszó egyházak természetszerű propagandisztikus tevékenységén túl — amelyet megkerülni nem nagyon lehetett — Kerecsényi az említett egyetemességigényre tette a hangsúlyt. Ezáltal az egyházak felől érkező beszűkítő tendenciákkal szemben a gondolati nyitottságot, kitarulkozást igyekezett szolgálni. A folyóirat tárgyköre szerte az egész élet, a nemzeti múlt

s az emberi egyetemesség összetett, bonyolult viszonyrendszere. A protestáns szellem pedig — ezt nemegyszer kifejtette — a színvonalas tanulmány, a jó kritika, az érték fölismerése és kifejezése. Az új felelős szerkesztő új nevekkkel is gazdagította főképpen a kritikai rovat névsorát, nem utolsósorban fiatal, tudós tanárok tevékenységére alapozott. De föltűnik a rovatban Füsi József, Mikecs László, Jékely Zoltán, Bóka László, Tolnai Gábor, Vajda Endre, Pogány Ö. Gábor s mások neve is. Mint szerkesztő egy-két K. D. jelzetű kritikai glosszán kívül nem írt saját lapjába. Különös érdeme e szerkesztői gyakorlatnak, hogy a fo-

lyóiratban az elnehezült, veszélyt hordozó években háborús pszichózisnak, idegességnek szinte nincs nyoma. Pedig az utolsó években — 1942—44 között — igen nehéz lehetett a lapot szerkeszteni. Munkatársai közül többen a frontokon vannak vagy az anyaországban teljesítenek katonai szolgálatot; végül a fővárosban, a baráti beszélgetéseknek otthont adó Lövölde téri lakásban — ahol Szerb Antal, Halász Gábor, Barta János, Keresztury Dezső, Tolnai Gábor, Joó Tibor gyakran megfordultak — szinte már csak egy-személyes szerkesztés folyhatott. 1944-ben, a folyóirat létének utolsó évében, az ötvenharmadik évfo-

lyamban már csak önmaga árnyéka benne minden, bár a lap hónapról hónapra megjelenik. A felelős szerkesztő minőségigénye azonban a kritikai rovatban változatlanul érvényesül az utolsó esztendőkből is. Így 1942-ben Tolnai Gábor a Papp Károly-émlékkönyvről ír, s ugyanő értő, szép szóval emlékezik meg a 70 éves Schöpflin Aladáról. 1943-ban Vajda Endre, Benda Kálmán és Füsi József könyveiről olvashatunk, 1944-ben pedig Sőtér Istvánnak *A templomrabló* című regényéről, s Márai Sándorról Bóka László írását közli a lap. Ebben az évben itt jelenik meg a felelős szerkesztő *Miért hallgatnak az írók?* című írása is, fegyelmezett

értelemmel, ám erőteljesen jelez-
vén a magyar irodalomra nézve
zord idő beköszöntét. A 8. és 9.
számban már nincsen *Könyvek és
írók* rovat, a 10. számban viszont
Szemplér Ferenc és Wass Albert
erdélyi írók könyveiről olvasha-
tunk. A 11. és az utolsó, 12. szám
mindössze 14 oldalas, s az újra
látható *Könyvek és írók* rovatban
már csak az akkortájt többé-kevés-
bé népszerű írók, Ignác Rózsa,
Szili Leontin és Kosáryné Réz
Lola egy-egy könyvére kerül sor
igen csekély terjedelemben. Kere-
csényi Dezső nemes s töredékei-
ben is tiszteletre és figyelemre méltó
szerkesztői törekvéseit is elso-
dorta a háború.

Kerecsényi Dezső életművéhez
természetesen tartozik hozzá kriti-
kusi tevékenysége is. Bírálataiban,
amelyekben kortárs irodalomtör-
ténészek, esszéírók, írók munkái-
ról mondott véleményt, éppen úgy
megnyilvánult gondolatainak vi-
lágossága és fegyelme, mint iroda-
lomtörténeti dolgozataiban. Mai
szóhasználatával élve: értékre orien-
tált kritikus volt ő, aki nemcsak
elolvasta, de mélyen átgondolta a
tollára bízott munkát, a gondolati
és művészi minőség, szépirodalmi
mű esetén az esztétikai megformá-
lás, a megjelenítés szem előtt tar-
tásával írta meg véleményét.

Írt Horváth János alapvető ösz-
szegezéséről (*A magyar irodalmi*

műveltség kezdetel, 1931., Az irodalmi műveltség megoszlása, 1935.), s e műveket tudománytörténeti jelentőségűeknek minősítette. Biztos ítélettel ismerte fel, hogy Horváthnál „sem a körülrajongott és megrótt szellemtörténet”, sem az akkor még új irodalomszociológia importált szavai nem adnak értelmes felvilágosítást, ha tudományának szövetét boncolgatjuk. Más szóval: Horváth ismeri és műveibe erős szűréssel beemeli mindazt az új irodalomtudományi eredményt, amelyet elfogad, de az irodalomtörténetírásnak mint nemzeti tudománynak tradíciójáról sem mond le, mert munkásságának fundamentumát éppen ezek a tradíciók

képezik. Horváth munkái az önelvű irodalomtörténeti rendszerezés példaművei.

Kerecsényit szokás a szellemtörténeti irány honi képviselői között is emlegetni. De ő ez irányzat ismeretében is megmaradt Horváth János tanítványának. A szellemtörténet számára főképpen a pozitivista adathalmazáson túllépő s az irodalom elvi kérdéseinek vonzásában létrehozható összefoglalás, áttekintés módszerét jelentette. Az irodalomban szellemi jelenségek összefüggéseit kereste, s értékelt azokat a maguk történeti szerepében. Azokból a „Jegyzetek”-ből, amelyeket kortársa, a filozófus Joó Tibor *Bevezetés a*

szellemtörténetbe című könyvéhez fűzött, markánsan rajzolódik ki irodalomtörténeti felfogása, látásmódja, gyakorlata is. Véleménye szerint a szellemtörténeti módszerből „már csak a harcok emléke él” Joó szövegében. E harcokat nem is nálunk vívták meg. Sőt a kifejezés: — szellemtörténet — el is vesztette mindazt a hangulati velejárót, mely „a történetzemlélet kezdő pillanataiban” sajátja volt. Kerecsényi bírálja a pozitivizmus Joó által „egyszerű fejlődéstörténeti intermezzo”-ként való beállítását is. Ez túlzó egyszerűsítés, mert „a pozitivizmusnak éppen úgy megvolt az egész történeti ember és világkép magyarázatra

vonatkozó igénye, mint a szellemtörténetnek”. Magyarázatai jórészt elavultak, elégtelenné váltak ugyan, „de a pozitivizmus nem azonosítható a pusztá anyaggyűjtéssel és a szerzett anyagnak valamely mechanikus rendszerezésével. Hegel őse volt nemcsak a szellemtörténetnek, hanem Taine-nek is”. Kerecsényi ezért tekinti Joó Tibornak a hazai pozitivizmus átmenetiségét hangsúlyozó ftéletét „kétes hitelű”-nek. Hiszen nálunk éppen „a pozitivizmus hozta először a tudománnyá levés jogait, a szakszerűség követelményeit”. Ezt bizonyítja Beöthy Zsolt, Riedl Frigyes, Négyesy László működése is. De Heinrich Gusztáv, Király

György pozitivizmusa sem nélkülözte a kritikai látásmódot. Mérték és józanság jellemzik ezeket a megállapításokat, hasonlóan azokhoz, amelyeket Kerecsényi a konzervatív pozitivista Pintér Jenő irodalomtörténeti rendszerezésének, az ún. „Nagy Pintér”-nek egyes kötetéhez fűzött, mérték-tartó elismeréssel, okosan, elegáns fogalmazásban. Olykor azonban túloz értékítéletében. De elnéző-túloz fogalmazásában bírálata is benne lappang. „Elveivel szembe-szegezhetünk más elveket, tárgyalásmódjával más módokat — írja —, de a sokrétű irodalmi anyag biztos elrendezése, a tudós lelki-ismeretesség, egyértelmű fogalma-

zásra törekvő irodalomtörténeti stílus, a minden részletkérdésben utat mutató teljesség, olyan vonások, melyek irodalomtörténetének értékét . . . minden időre kétségtelemné teszik.” Ezt az eltúlzott minősítést Kerecsényi maga sem vehette komolyan. Azt hiszem, inkább a nagy hatalmú akkori tankerületi főigazgatónak szóltak e szavak, nem a szorgalmas, de kistíflú irodalomtörténésznek. Kerecsényi tisztelte, s munkáiban annak tekintette, az irodalomtörténet tényeit, de a tény többet jelentett számára, mint a pusztá adat.

A két világháború között még nem jelentéktelen szerepet játszott a vallásfelekezetek szerint is érvé-

nyesülő irodalomtörténeti szemlélet. 1936-ban jelent meg Alszeghy Zsoltnak *Atizenhetedik század* című kötete, amelyről Kerecsényi írt bírálatot a *Protestáns Szemlében*. E „hitvitázó” irodalomtörténet-írásban Alszeghy a katolikus álláspontot képviselte, míg a protestáns Kerecsényi a szaktudós tárgyilagosságával pusztán a minőség sugallatait követve foglalt állást. „Alszeghy »Az uralkodó vallás« című fejezetben csak protestáns írot idéz. A célzatot értjük, de nincs miért tiltakoznunk ellene. A szabadság-bűvölet a 19. századi katolicizmusnak éppen olyan időleges jegyei közé tartozik, mint a protestantizmusnak. *A tolerancia-*

kérdés tisztázása, mely mai történet-tudományunkban is eleven vitapont, csak annak fog sikerülni, akinek éles szeme politikumot és theologikumot el tud egymástól választani.” (Ki-emelés tőlem. P. K.) Kerecsényi gondolatának lényege az, hogy irodalmi korszakok vagy egyes jelentős írói művek társadalmi, politikai hatásának vizsgálatánál a hitbeli tényezőket — a lelki terrortól a felekezeti hovatartozásig — az ítéletalkotásból, tehát a mű kritikai minősítéséből ki kell iktatni. Ennél a felismerésnél tovább abban az időben irodalomtörténész és kritikus nem mehetett.

Kerecsényi — ezt eddig is érzékelhettük — nem merült el a ma-

gyar irodalmi múlt kutatásában. Nemcsak azért, mert folyóirat-szerkesztő volt — hanem azért is, mert benne élve korában, a múlt „üzenetét” is tisztábban hallotta anélkül, hogy akár egy pillanatra is a vulgarizáló időszerűsítés hibájába esett volna. Természetes, hogy érdekelte őt százada és közvetlen kora irodalmának egyfajta történeti áttekintése is. Ezért fordult figyelemmel Várkonyi Nándor kísérlete felé, s bírálta lapjában a szerzőnek *A modern magyar irodalom* című kötetét. Elismeri a munka lexikális teljességét, hiányolja az irodalomtörténet és kritika szerepének bemutatását, noha — s ez Kerecsényinél a minőség igénye

— ezek a stúdiók vetnek fényt „a kor alakuló irodalmi tudatára”. A hiba szerinte az, hogy Várkonyi irodalomfogalma szépirodalmi. Ez az irodalmiságnak pedig nem tudományos, hanem általános, hétköznapi értelme. Vitatkozik a szerzőnek ama tételével, mely szerint az irodalom „a kor lelkének tükré”. Ez szerinte azt jelenti, hogy az irodalom a kor függvénye vagy vetülete lesz csupán, „egy misztikus Zeitgeist”, mely azután létrehoz politikát, társadalmi problémákat s többek között irodalmat is.

Indokolásként kifejti: „nem kívánja tagadni, hogy az irodalom nem csak esztétikum, csak azt a kényelmes indulást biztosító tételt

kétségbevonni, mely elfelejti, hogy a kor fogalmával nem »tükörkép-ként« áll szemben az irodalom, hanem alkotóelemként benne van magában a korban, egyenrangú társként politikával, szociális tudattal, gazdasági tényezőkkel egyetemben.” Ez azonban tévedés. Az irodalom ugyanis tükrözi korát, de mert esztétikai minőséget hordoz és fejez ki — személyhez kötöttségénél fogva —, fejthet ki hatást, de nem egyenrangú azokkal a társadalomalakító tényezőkkel, amelyeket Kerecsényi felsorol. Kerecsényi szerint — három ívhajlás tagolja az elmúlt 50 esztendő irodalmi hídját. „Az első ívhajlás pillérei Szekfű Gyula erősen iro-

dalmi színű hanyatló nemzedékének köveiből épültek, a másodikat a történeti magyar államiság összeomlásának dátuma (1918—19) zárja be, az utolsónak kezdő lendületét pedig az összeomlást követő ellenhatás adja meg.” Vagyis nem más, mint az ellenforradalmi konzolidáció. A kiváló irodalomtudós ezen a ponton kissé megtorpant. Ebben a koncepcióban ugyanis az önelvű irodalomtörténeti rendszerezés veszedelmét, enyhébben: akadályát látja. Az ő fogalmazásában: „A kétségtelenül nagy suggeráló erejű modern magyar történetírás Várkonyi könyvével varázskörébe vonta az irodalomtörténetet, s *ismét csak messzi ideálként*

derenghet felénk a magyar irodalom önelvű rendszerbe állítása.” Ebben az elhárító gesztusban is a már említett „elmozdulás” ténye húzódik meg, s kiderül egyúttal az önelvű irodalomtörténeti rendszer tartathatatlansága, steril, az osztársadalmi fejlődésből kiemelt kezelésének abszurd volta is. Gondolkodásának gátja abban mutatkozik meg, hogy egyrészt elismeri: Várkonyi a magyar irodalomtörténet-írás múlt századi hagyományát folytatja „de nem oldja meg azt a paradoxont, mely az első korszak (1882—1900) tagadhatatlan gazdasági elánjával, állami biztonságérzetével egy hanyatló irodalmat állít szembe, a másik korszakban pedig (1900—

1918) az állambontó s forradalomban kicsattanó radikalizmus és egy ma már nem is vitatható érdekességű irodalom kerül egymással párhuzamba”. Kerecsényi azokat az összefüggéseket nézi értetlenül, amelyek pedig természetesek. A „hanyatló irodalom” ugyanis az Arany halála (1882) után bekövetkező elsekélyesedés — a felülmúlhatatlannak hitt nemzeti klasszicizmus meglazulása, a „nem is vitatható érdekességű irodalom” pedig a Nyugat szellemének terjedése, Ady fellépése —, az „állambontó” (sőt a Monarchiát buktató) radikalizmus pedig természetes úttársaként találta maga mellett ezt az új irodalmat. Végül, mert tudós,

a tények felismerésében és tiszteltetésében kifejti, hogy Várkonyi „legfőbb ereje az írók világnézeti alkatának felfejtésében rejlik s következetes szempontja, mely az írot és az én és a világ korrelációjában nézi, munkájának nagy belső egységet ad”. Bírálata tehát elvi, nem indulati gyökerű. A maga álláspontjához ragaszkodó, a más nézetet vallót nem elmarasztaló. Etikusa, tudós magatartása tévedéseiben sem hagyta cserben, noha már harcképtelen nézetekhez ragaszkodott.

Szerb Antal *Magyar irodalomtörténete* — nem túlzás leírni — szenzációt jelentett megjelenésekor, 1934-ben. A nagy sikerben két

tényező játszott szerepet. Az ún. szellemtörténeti módszer, amely az összefoglaló jellegű, pozitivista irodalomtörténetektől erősen elütött, s a stílus eleganciája, a mű szinte szépirodalomként való olvashatósága. Kerecsényit, aki ugyanahhoz a szellemi körhöz tartozott, amelyhez Szerb Antal, ezek a kapcsolódások nem gátolták abban, hogy e jeles munkáról ne adja elő szuverén véleményét. Kritikájában megállapítja, hogy Szerb minden ponton más összefoglalást ad, mint az eddig írottak. Ő „a készen kapott tudományos újdonságokhoz a magáéból is ad. Mindenekelőtt a korbeosztásában. Anyagát ízléstörténeti szempontból tagolja, s mivel az

ízlést a társadalmi osztálytudatból gyökereztetni, a történeti egymásutánban az eddigi korszakolás fogalmait az újakkal ügyesen együttjártatván, megkülönböztet egyházi, főúri, nemesi, nemesi-népi és polgári irodalmi korszakokat". Szellemesen jegyzi meg Kerecsényi, hogy „e korszakfelosztás éppen olyan jó (s annyira hiányos is!), mint minden eddigi s védelme vagy támadása annyira megokolt, mint az elődöké: az új tagolás létjogosultsága annyi, hogy új szellemtörténeti keresztmetszetek készítését teszi lehetővé". Kerecsényi vitatkozik is Szerbvel, aki szerinte „végighúzza a magyar irodalom fejlődésmenetén egy

arisztokratikus-romantikus élet-és ízlésidéál választóvonalát". Ami a vonal fölött van: érték — ami alatta, nem több, mint „irodalom-szociológiai tünet”.

Kiváló, új vonásokkal gazdag arcképek jönnek így létre (pl. Zrínyi, Vörösmarty), „de e ragyogtatás mellett a másik oldal meglehetősen árnyékban marad. Szellemisségünk időnkénti »népi alászállásá«-t Szerb nem akarja megérteni, pusztán csak a műveltségben való visszaesést látja benne s még közhelyszerű erőforrás jelleget sem hajlandó elismerni”. Ezt teszi ő Petőfivel is, akinek líráját „belefullasztja a biedermeier realizmus és az optimista nemzeti

radikalizmus árjába”, veszélyt látva a „Petőfi-poétikában”. A humanista polgár Szerb Antal s a polgári gondolkodást a nemzeti klasszicizmushoz hozzásimító Kerecsényi a Nyugat megítélésében ellentétbe kerülnek egymással, mert Kerecsényi szerint Szerb Antal az egész Arany – Gyulai – Kemény-klasszicizmust az 1910 táján a maga újításait és létjogosultságát védelmező Nyugat esztétikai álláspontjáról nézi. „Ő a Nyugat Toldy Ference, aki irodalmunkat nemcsak előre-nézőn, hanem hátratekintve is ebben az egyetlen ízlésállapotban akarja megmerevíteni.” Kerecsényi történészi kötődése a magyar irodalomtörténet-írás nemzeti, kon-

zervatív vonalához, ez irodalomtörténeti folyamat megítélésében s az „önelvű fejlődés” illúziójában azonban éppen olyan elfogult, mert szkeptikusan bár, de mégis hisz benne, mint Szerb a maga individuális, szellemtörténeti nézetrendszerében. Az irodalomtörténeti folyamatról való kétféle gondolkodást, a mindkettőben továbbélő értékeket majd csak a marxista irodalomtörténet-írói törekvések kritikai módszere tisztázza.

Kerecsényi napi kritikáiban néhány sikeres, bestseller íróról (Harsányi Zsolt, Zilahy Lajos és mások) szóló lényegi észrevételt hordozó írás mellett különös gonddal fordította figyelmét a jelentkező új

tehetségek felé. Sárközi Györgyről, a költőről s regényíróról egyaránt írt kritikát. A lírikusról ezt olvasuk nála: „Nehezen megközelíthető költészet a Sárközié. Maga már az, hogy metafizikai és etikus, vele erősen egybehangolt olvasót kíván, aki át tud nézni a versek szövetén . . . Szelídsége és szomorúsága hat ránk legelőször, de ez is távolról csillan élénk.” Majd befejezésül, 1927-ben: „Ma, a kollektív szenvedések idején igen nehéz felfigyelnünk arra a hangra, mely ilyen távoli és elmosódott egyedülvalóság.” Lényege szerint is találó jellemzése ez Sárközi költészetének. 1932-ben írt Kerecsényi Sárközi György *Mint oldott kéve* c.

ismert történeti regényéről. A kritikus magasra tett ízlésbeli-esztétikai mércéjére s kora irodalmának ismeretére egyaránt jellemző bírálatának alábbi részlete: „Mindjobban igénytelenedő irodalmunkban Sárközi György regénye az irodalmi feladatérzés és komolyság ritka hangján szólal meg.” Mednyánszky Cézár történetében a regényfolyam nem találta meg az egyvonalú epikus ömlés medrét, hanem egymás mellé vájt mélyedésekben helyezkedett el: képsorozat jött létre. „Sárközi lírai állapotokkal dolgozik, minduntalan termékeny helyzeteket és pillanatokot old fel és old meg, mindegyiket egymástól független végérvénnyel.

A három köteten következetesen végigvitt jelenidő regényírásunkban egészen új stiláris remeklés. E regényben sokalljuk azt, ami a lírikusból megmaradt." Nincsen sok hozzáfűzni való ehhez a tömör, lényeglátó elemzéshez. Kerecsényi az író epikai modorának lírai természetére s a líraiság túladagolására utal bírálatában. Egyidejűleg megemeli a regény értékét, „az irodalmi feladatérzés és komolyság” ritka hangját s a jelen idejű elbeszélés „stiláris remeklést” üdvözölve. A hamar és méltatlanul feledett Sárköziről ennél méltóbb s igazabb sorokat aligha írtak Kerecsényi óta. A felismerés a bírálatban már-már íróavatás-számba ment.

Tamási Áron egyre terjedő írói népszerűsége is az 1930-as 1940-es évtizedre esik. Megítélése sohasem volt egységes. Ez mutatja igazi író-mivoltát. Lírai próza az övé, s Kerecsényit zavarja, hogy „valóság—érték—misztifikáció” keveredik műveiben. Szerinte Tamásinál a „poézis elömlése az epikán” gátja a kiemelkedő elbeszélő tehetség kibontakozásának. Az író *Szűz-Máriás Királyfi* c., 1928-ban megjelent regényéről, elismerve bizonyos írói eredményeket, mégis elmarasztaló véleményt formál. „Ha stílusának székely ízét már megszoktuk, az az első, ami szembeötlik, hogy minden részlete több, szebb és nagyobb, mint maga az

egész . . . a földolog sokszor csak úgy imbolyog a gazdag építményű, sokféle tekintő részletornyok között. A részletszépségek *vitán felül* állanak, de a regényszerűség halálát jelentik." Úgy vélem, a kritikus a lírai prózának az epikumba emelését nem méltatta valódi érdeme szerint.

Hosszabban szólunk Kerecsényinek arról a bírálatáról, amelyet Kassák Lajos *Angyalföld* c. regényéről írt. Bírálatát — tájékozottságának jele — a Kassák-féle írói programhoz igazítja. A névtelenek élete: ez a regény története. „Az élet terhét és hívságát egyformán hordozók között nincsen főhős és nincs romaneszk történet. Életkép

jön így létre, nem regény”, s szerinte ez felel meg Kassák „irodalmi programjának”. Ez a program a munkásosztály hatalomátvételéé, a proletárdiktatúra programja. Természetes, hogy a polgári ízlésű, urbánusnak mondható irodalomtudós Kerecsényi idegenkedik ettől, az irodalom esztétikai minőségét félti megvalósulásától, valamint, az ízlés tekintetében újabb „elmozdulás” kiszámíthatatlan hatását véli látni benne.

Kassák jelentős író voltát azonban elismeri. Az író nézetei előtt „nekünk tisztelettel kell megállnunk . . . még akkor is, ha az irodalom társadalmi váltást előidéző hatalmának egyoldalú elve ellen

a kétség szava hangzik is fel bennünk. Féltünk is szinte minden lapon, hogy egyszer csak belénk dőf a szakszervezeti stílus polgárt fenyegető tőre, féltjük nem a polgárt, hanem az irodalmat, de örömmel tesszük le a könyvet azzal az érzéssel, hogy Kassákban „malgré lui” talán erősebb az író, mint az osztályfelszabadításért harcoló párt-ember.” Kerecsényi a kettő együttjárását, egybeesését nem tudja elképzelni. Majd arra a kérdésre keresi a választ, mi haszonnal jár ez a könyv a munkásság számára. Az önmegismerés hasznával. Egy új élet ködlik fel fantáziájukban, mint olyan világ, „ahol simák az utak, zászlók vannak a házak tete-

jén, sok gyerek játszik az utcákon, édes cukorból van még a járda és langyos tej csobog a kanálisokban”. Kerecsényi nem minden malícia nélkül írta le ezeket a mesébe illő szavakat, még — nála szokatlanul — talán kritikusi objektivitása is megbicsaklott, mégis tanulságos az ezeket az íróra nézve bántó mondatokat követő fejtegetése. „A kötet elején gyermekkézből elszabadult piros játékballon végtelenbe szállása tér vissza mindig vezető motívumként. Kassák munkásai inkább érzik és sejtik, mint tudják az új világ lehetőségeit és *éppen ez az a pont, hol a programmatikus szocialista regény nem egy lapja kifejezője tud lenni mindnyá-*

junk újjászületési vágyának.” (Kiemelés tőlem. P. K.) Ebben a megjegyzésben — mutatis mutandis — benne rejlik a munkásosztály igazának megsejtése is, meg esztétikai, ízlésbeli elutasítása is az ún. programmatikus (sematikus) szocialista regénynek.

Feltehetően valaminő ellenpropaganda is dolgozhatott abban — Kerecsényi liberális nacionalista, mégis toleráns politikai nézetei mellett —, hogy véleményét éppen Kassák regénye kapcsán hozza nyilvánosságra. Az általa is használt „újjászületési vágy”-gyal szemben arról ír, hogy „Pedig Kassák igyekszik alakjai mögé állni, s sokszor kényszeríti őket, hogy az ő

szájmozdulatával beszéljenek. Így követeli a romantikus tendencia, az irodalmi program. De vannak — folytatja Kerecsényi — ebben a könyvben is olyan álarctalan sorok, melyekben a por és füst, gyár és bérház, angyalföldi utcák és csillogó körutak, veríték és könnyek elénk tudnak állni nem a tendencia, hanem a költészet örökkévaló lényegét megmutató mezében.”

Határozottan érezni e mondatok tisztán az esztétikai érték irányába célzó jellegén túl azt, amit e jelleg takar, sőt eltakar. A polgári rend védekező mozdulatát azzal szemben, amelyet itt a tendencia szó emel ki a szocializmussal mint le-

hetőséggel szemben. A bírálat elismerő és elmarasztaló részei között ellentmondás van. Amit Kerecsényi művészi értéként — s nemcsak emberi tartalomként — elismer, a regény metodikai megoldásának elítélésével ő maga is elítéli. Befogadja a Nyugatot *polgári* íróaival és tendenciáival együtt, de elveti azt, ami mögött politikai (baloldali!) meggyőződés is munkál művészi értéket is létrehozva — s a regény szerinte való értékeit ezek kiiktatásával közelíti meg. Elfogultságaiban azonban a kortársi polgári kritika legjobbjaival osztozott. Ne feledjük: Kassákot nem kisebb irodalomértő fedezte fel, mint Osvát Ernő, s hívei

és tisztelői között tudhatjuk Gyergyai Albertet is.

Laczkó Géza *Az őstehetség c.* regényéről írva olyan elvi megállapításokig jut el, amelyek a maga határain belüli politikai gondolkodásnak meghatározó tényezői, egyúttal azonban korszerűségének, gondolkodása komolyságának is bizonyítékai. „Az a népiesség is, melynek állítólagos sodra repíti ki az őstehetséget a megrontó fővárosba . . . divat is, de ezen felül egy rendkívül összetett áramlás, melyben, szinte keleties misztikumú megújulásvágy és józan társadalomberendezés, középosztálybeli önvád és tudatos paraszti fel-törekvés, konzervatív fékező erők

és minduntalan elvetélt forradalmiság, magyar önrendelkezési hajlamok és erős idegen sugalmazások kavarnak. Igényes írónak, mint amilyen Laczkó Géza is, nem lehet feladata, hogy enyhén gunyoros, novellisztikus életképpé írja meg a »Falusi tehetség Pesten«-t; ha ellenben valaki ma »népet« és »várost«, »tehetséget« és »sorsot« mond, annak mélyre kell ásnia”. Kerecsényi elégedetlen Laczkó e munkájával. Hitel nélküli, hamis történetnek tartja. Indokolta is a kemény megfogalmazást, így: „Ahhoz, hogy egy emberi sors tragikusan vagy bármiképp dokumentálóvá válhassék, egyenlő és magasrendű erők birkózását kell bemutatni.” — De

azt is elismeri, hogy amit Laczkó megírt, leleplező erejű Magyarország 1940-es évekbeli viszonyait illetően.

Kerecsényi Dezső kora legjobb fróival, költőivel is személyes kapcsolatban állt. Babits olaszországi útjáról képes levelezőlapon üdvözölte, Kosztolányi Dezső egy új Petőfi Sándor összes költeményeinek kiadásában való közreműködése érdekében fordult hozzá „mint kitűnő szerkesztőhöz és tudóshoz”. Egy 1939. január 23-án kelt szerződésből tudjuk, hogy az aláírók *Anyanyelvünk dicsérete* vagy hasonló címmel egy esszékötetet kívánnak könyvpiacra bocsátani, amelynek szerkesztésével „Kere-

csényi Dezső, Keresztury Dezső és Illyés Gyula urakat, a kiadói teendők ellátásával Balogh József urat" bízzák meg. Nincs tudomásunk arról, hogy ez a kötet megjelent volna, de a szerződés Kereszturynek szóló eredeti példányának aláírói névsora maga is irodalomtörténet. Az aláírók: Babits Mihály, Balogh József, Halász Gábor, Illés Endre, Illyés Gyula, Keresztury Dezső, Márai Sándor, Cs. Szabó László, Szabó Lőrinc. Barta János és Hevesi András nevét ezen a példányon kihúzták, feltehetően akadályoztatva voltak abban, hogy a szerződést aláírják. Németh László mint a rádió irodalmi osztályának vezetője a vala-

mikor híres Diákkfélóra műsorában kívánta foglalkoztatni, baráti hangú leveleket írt hozzá Barta János, Hevesi András, Kolozsvári Grandpierre Emil is.

Babits Mihályban a szerves műveltség birtokosát, az irodalmi gondolkodót, a magyar esszé egyik legnagyobb művelőjét tisztelte. „A probléma-esszé, amely az igazságot inkább a gondolatok ritmikájával és a kérdés lebegve tartásával sugalmazza, mint a megnyugtató és közérthető megoldásokkal, irodalmunkban egészen Babits Mihály alkotása.” A töprengő embert, a Széchenyi-jellemet érezte magának Babitsban, akinek irodalmi elmélkedéseiből a „közvélemény

irodalmi dogmatikát is olvasott ki. Pedig a biztos filozofiko-esztétikus elvek nagyon is egyéni remegéseket takartak". A felismerést a megélnékült s eredményes Babits-kutatás fényesen igazolja, hasonlóképpen ahhoz az alkotáslélektani megállapításhoz, amelyet Kerecsényi kortársi egyidejűségében és szinte már történetileg tudott megfogalmazni. „Teljessé válni mindazzal, ami eddig bárhol és bármikor alkotássá vált vagy élményként megmutatkozott, meghatározni logikus szavakban és elvekben a lehető legmesszebbre való tekintés jogát, a legnagyobb szabadságot és művészi mindenhatóságot igazában annyi, mint menekülni a szo-

rító és szűkítő valóságok elől. E valóságok pedig mindig benne, mindig a költőben, vívták a maguk befejezhetetlen és eldönthetetlen harcát". Aki ezt megfigyelte és leírta, a Babits-líra mély ismeretéről tett bizonyosságot — e líra olykor formákba fegyelmezett, olykor azokból kiengedett vibrálását, a gondolat lebegtetését s e szellemi nyugtalanságnak az esszébe is áthúzódo jelenségét érzékelte. Az esszék az írói bátorságra tanítottak. Kerecsényi jól tudta ezt, hiszen ő is tagja volt annak az esszéíró nemzedéknek, amely Babitsot vallotta mesterének.

„Az esszé azonban nem pusztán gondolat és igazság. Az esszé:

magatartás. Ezért adósa Babitsnak az a magyar esszéíró nemzedék, mely a mi időnkben ezt a bizonytalan történeti életű műfajt a küldetés hitével művelte és műveli. Bizonyos, hogy a magyar esszének a két háború között való nekilendülésében része van történeti tudományaink megújulásának, része van annak az izgatott és idegen tájékozódó vágynak, mely a változó és veszedelmes időnek egyenes következménye, de azt, hogy az írás olyan emberi akció, melynek hitelért az idő és örökkévalóság színe előtt kell minden pillanatban hitet tenni, Babits Mihály esszéiből tanulta e nemzedék." Az idézetek Kerecsényinek *A ta-*

nulmányíró c. esszéjéből valók, amely a Babits-émlékkönyvben jelent meg nem sokkal a költő halála után. A háborúba sodort Magyarország legjobb elméi az értelmiség körében a „változó és veszedelmes időben” a körül a gondolati-morális magatartás körül csoportosultak, amelynek fő alakja az egyetemes európai humanizmus szellemiségének magas minőségét képviselve Babits műveiben öltött testet. Más szóval is csak ugyanazt mondhatjuk, azt a gondolatot, amely e nemzedék eszmevilágában a fő helyet foglalta el, s ha talán erőtlenül is, de a Berzsenyitől is megénekelte „tisztá erkölcs” belső parancsa szerint

szerepelt, a legkevesebbszer volt a rohamra indulás bátorítója vagy a másik oldalról jött támadás célpontja. Ez a név akkor, midőn oly folyóiraton állt, mely a régi megtartására nagyobb gonddal figyelő ízlés előtt nemegyszer ismeretlen és veszélyesnek mutatkozó irányok felé nyitott utakat, ott csillogott egyik, a gondolkodás és az ízlés polgári egyensúlyát őrző napilapunk krónika-rovatában és a legelterjedtebb magyar családi hetilap színi kritikái alatt; [a Pesti Hírlap c. napilapról s az Új Időkről van szó. P. K.] a legutóbbi években pedig a jelenvaló irodalmi gyakorlat nevében is helyeslő és szentesítő bélyeggel látta el azt a

mozgalmat, melyet nálunk mindig a legegységesebb érdeklődés szokott kísérni: a nyelv művelést és nyelvtisztítást." E hangütés után az első verskötet, a *Négy fal között* hangsúlyozottan kényes különállásától az utolsóig, a *Számaddásig* „az erkölcsi reláció-tudat sugalmazta s az egyetemes embersors” vállalását kiéneklő költeményekig kíséri végig Kerccsényi a költői pályát. Figyelemre méltó megjegyzés, hogy a lírai pályaszakaszok kedves jelzői, rímtalálmányai „véddőréteget” vontak köré a világ ellenében. „A fiatal költő így kikerülte a jelen minden csapdáját, hiszen a lázadó és az elvágódó ítéletet mond, a szemlélő soha.”

Éles és érvényes megfigyelés ez. A folytatása nemkülönben: „Amit ő bámult felrántott szemöldökkel és kíváncsi ráncokkal a homlokán, nem volt a világ, hanem az emlékezésen átszűrt, fátyolozott, költői impresszió-valóság.” Ugyanezt látja érvényesülni Kerecsényi az 1910-es évek első elbeszéléseiben is, amelyekben „az ábrázolás gyönyöre” mintázott alakokat és helyzeteket, de nem „az igazi mélységekben” elmerülve, hanem „a felületi redőkben” maradva, túlzástól, meglepetést hozó groteszktól sem idegenkedve. Finoman érzékeli Kerecsényi Kosztolányi valóság szemléletének, következképpen írásművészetének

változásait, látásának élesedését, író mivoltából eredő felelősségének, humanizmusának, a nála a húszas évek dereka tájától közeponti mondanivalóra lényegülő részvétnak erőteljes jelenlétét versben, prózában egyaránt. Témái „emberközelve” kerülnek, különösen a legnagyobb közönséget vonzó műfajban, a regényben. Humánuma ezekben s utolsó verskötetében vált számára elkötelezővé. „Nem hitt abban, hogy leírt szavak embert és világot megválthatnak, de ugyanakkor csak egyetlen magas életformát ismert: az íróét.” A szorosabb írói mesterséget élte, ezt akarta megvalósítani. „Minden szó, mellyel életútját

vonallá szilárdítani akarjuk: fejlődés, szabadság, erkölcs, hit, élet-szeretet és halálfélelem, még maga az ellentmondás szó is, melyet talán a leggyakrabban lehetne rásütni, tartalmatlanná válik vele kapcsolatban. Csak egy nem: a forma. Mert a *»szorosabb* írói meseterség mióta az irodalom önállósági harcát vívja az életben és nem egyszer az étellel szemben, azóta mindig itt kapaszkodik meg.”

Kerecsényinek ez a megfigyelése különösen igaz a két világháború közötti magyar irodalomra. Például Radnótira, József Attilára is. Innét érthető a két nagy költő Kosztolányi iránti vonzalma, szeretete is. „Úgy érzem — írta

Kosztolányi —, hogy az fró titkos cinkosa a homályos és névtelen természetnek, amely nem nyilatkozik, nem ad interjú, csak *megnyilatkozik.*” Kerecsényi szerint „ami költészetében megszólalt, mindig a perfekció formai véglegességében jelentkezett. Emberségének teljes morális erejét arra fordította, hogy a költőnek szinte reneszánsz értelmű szerepét kézzelfoghatóan illusztrálja olyan korban, mely az eszmék és a vélekedések hínárjában vergődött. Benyomásokra állandóan kész szelleme a *»részre* figyelt, mert itt a legkevésbé zavarhatták az *»egészre* vonatkozó próféciák hangos szavai. Az *»elvakult* és *csodálatosan*

alacsony században (Nyugat 1933. I. 6.) élt, de ítéletét róla nem kifejezte, nem is menekült el belőle, hanem műremekléssel tiltakozott ellene. E magatartás nem lehetett mesterkéeltség nélküli. Játsszani, alakítani kellett a szerepet, mely a hétköznapi ügyeinek sem állítását, sem tagadását nem hirdette." Ezek a kis híján ötven éve írt sorok egyszerre tükrözik Kerecsényi irodalomtörténeti és kritikai tevékenységének alkati tulajdonságát: a tárgyyszerű pontosságot s a mű és bírálója közti távolságtartást, a tudósi, kritikai tisztesség eme alaptörvényét. Kosztolányi-portréja alapkoncepciójában máig érvényes tudott maradni.

Németh László híres folyóiratának, a Tanúnak első számát „nyomatékos jelentőségű”-nek minősítette. „A motívumok — írja — melyek a Tanút megteremtették, példanélküliek. Az önként választott egyedülállás szabadságot szokott jelenteni, szabadságot körömlenek és ökömlenek a támadás pozitíváiban és kétes ellenértéket a kivert irodalmi szegénylegény romantikus sorsáért. A *Tanú* viszont a szellem önvédelme. Elszigetelődése a szó első értelmét hangsúlyozza: az elhatároltnak választott területen a szellem darabolhatatlan egységét, érintetlenül való tartását és abszolút rendeltetésű megkööttségét.” A szuverén szellem szere-

pét és mozgásirányát hangsúlyozza ebben a fogalmazásban Kerecsényi, „vallástevő”-nek nevezve a folyóiratot. Németh László — s ezt már 1932-ben megfogalmazta az első szám ismertetésében — „nem vállalkozott ún. közszükségletek kielégítésére, nem nevelője köztudatnak és közízlésnek, s ha néha mégis annak tekintjük, az író lelkének izzása, fogalmainak lendítő és világosító ereje, az irodalmi meliorizmusnak minden mondatban ott rejlő energiája az, amiben példakép és biztatás”. Kerecsényi tévedése annyi, hogy Németh legalább szándéka szerint már folyóirata első számában is nevelője kívánt lenni „köztudatnak és köz-

ízlésnek”, abban viszont biztosan ítélte, hogy az írónak nagy szerepe lesz a magyar értelmiség gondolkodásának formálásában.

Mint kritikus szigorú, magas színvonalú írásaiban hagyta nyomát világirodalmi tájékozottságának is. Írt — egyebek közt — a Gyergyai Albert fordításában s bevezető tanulmányával megjelent *Mai francia dekameronról* s ugyancsak Gyergyainak *A mai francia regény* című, nagy formátumú esszéjéről is, kiemelve: „Az írói erkölcs ritka teljessége áll írása mögött, az értékhierarchia tiszta tudata s mindenkéltől végtelen tisztelete annak, amivel bánik.” Thomas Mann *Varázshegy* című

regényéről ő írta a már-már tanulmányoknak is beillő egyik első magyar kritikai elemzést.

Végül a Protestáns Szemle 1935. évfolyamában megjelent *A szellem szabadsága* című meditatív esszéjéről néhány szót. Ebben az írásban annak a küzdelemnek is tanúi lehetünk, amelyből ő sem maradhatott ki, s amely abban a történelmi korszakban zajlott — még Gömbös Gyula, majd Darányi Kálmán miniszterelnöksége idején —, amely korszak — mint tudjuk — mindent elkövetett azért, hogy a szellem szabadságának, az irodalom függetlenségének érvényesülését, kibontakozását ne csak megakadályozza, de el is fojt-

sa. Kordokumentum ez az írás. Egyszerre világít rá szerzője útkeresésére és kiúttalanságára. Benne rejlik fogalmazásában az értelmiség javát ollóba fogó polgári nézetek zsákutcája. Tanulmányában az irodalom „szabadságának” fogalmát történeti kialakulásában, kritikusan vizsgálja. Kifejti, hogy az „ember” szó a reneszánszban kapta meg máig érvényes jelentését „és a szellem minden jogos méltóságát és jogtalan fennhéjázását”. Ennek a felszabadulásnak a reformáció adott ellensúlyt, amikor a kötöttségeitől szabadulni akaró embert „ismét hozzákötötte az Istenhez”, de nem semmisítette meg a reneszánsz hozta vívmányo-

kat. Ám ez a szintézis nem volt megoldás a szellem számára. Elérkezett az egyházi kötöttségekkel szembehelyezkedő felvilágosodás, a XVIII. század, amely a vallás helyett a nemzet fogalmát törekedett tudatosítani a társadalomban. A fogalom „hatalmi” kibontakozása a XIX. században történt meg, a szabadságlendület viszont nem ismert religióbéli korlátokat, hanem „akadály nélkül végezte a maga egyén- és közösségformáló munkáját”.

A történeti áttekintés után a maga idejének (1930-as évek!) helyzetére tér át. Elemzésében hitelesen hangzón állapítja meg azt, hogy a szellem szabadságának

értelmezésében „Kettős örökségre és egy új szerzeményre kell figyelniünk. Az egyik örökség az egyéni és közösségi szabadság eszméje politikai, szociális és irodalmi vonatkozásban egyaránt. Örököltük továbbá a nemzet megkötő gondolatát is, mely Európa népeiben a XIX. századi kereteket erősen túllépően jelentkezik, már-már abszolútummá fokozódik.” Ezzel a megfogalmazással — a polgári liberalizmus idealizmusával — az egyre durvább nacionalizmus, sőt a faszizálódás növekvő veszélyére figyelmeztetett anélkül, hogy a maga liberális-konzervatív nemzeti ideálképét megváltoztatni kívánná. Fejtegetésében rámutat arra

a tényre, hogy az ún. szabadság-
eszmét különböző szervezetek, in-
tézmenyek a saját érdekeik szerint
képviselik. A baloldali politikai
pártok őrzik és követelik megvaló-
sulását. A nemzeteszme hivatalos
képviselője az állam. A hivatalos-
ság látható szerve az egyház. Mind
a három közösség vagy szervezet
pedig nyomása és alakító hatása
alatt áll a mai idők legszélesebb
áramlatának, a szabadságellenes-
ségnek. Mint polgári gondolkodó,
Kerecsényi úgy véli, hogy a politi-
kai baloldal létét érzi veszélyeztetve
ebben az áramlatban, elpusztuló-
nak látja mindazt az emberi vív-
mányt, mely az egyén szabadságát
eddig biztosította, vagy majdan

biztosítani fogja. A baloldal szerint
(s ez igaz volt akkor is!) az emberi
haladás leglényege készül veszen-
dőbe menni a szabadság bármilyen
korlátozása által. Álláspontja így
nem is lehet más, mint radikális
harc az eddig kivívott szabadság-
jogokért, sőt ezek kiterjesztéséért.
Korrekt fejtegetés ez, valóságot
értékelő, s ha a szerző mégis távol
tartja magát tőle, annak oka rész-
ben társadalmi helyzete s abból
eredő polgári gondolkodása —
mutatis mutandis —, tájékozatlan-
sága a munkásmozgalom kérdései-
ben, a marxizmus eszmevilágában.
Biztos ítélettel képes megállapítani
azonban azt a tényt is, hogy „az
állam igen szívesen fogadja a sza-

badságellenesség hullámát, amidőn az általános nyomorúság az állam hatalmát eddig szinte ismeretlen terjedelemig megnövelte, a legpontosabban magára talált és önmagát a *korszakerűség teljében szemlélheti*". Lehetetlen az iróniát ki nem érezni ebből a megfogalmazásból. Látása, s a maga ideológiai korlátai közötti konklúziója féltudalosságában is figyelemre méltó. Nagy erudícióval elemzi azt a tapasztalatot, hogy a kor szabadságellenessége nem egyszerűen a kormányzat reakciója, hiszen ma „huzamos időre történelem- és emberformáló erőnek kell tekinteni, . . . s emiatt a szabadság-lendület tartós megállásával kell szá-

molni". Miként objektiválódik mindez az irodalomban? A baloldal osztályharcot hirdet az internacionalizmus szellemében. A nemzetállamnak az irodalomból csak az kell, ami nacionalista törekvéseiben őt szolgálja. Az egyház azt állítja, hogy a legteljesebb közösséget és a legvitathatatlanabb erkölcsöt ő képviseli. Az irodalomnak őt kell szolgálnia. „Légy protestáns író, légy katolikus író!” De az irodalmi élet valóságában mindez bonyolultabb. Kerecsényi szerint e sokféle „eszmei” hatással szemben áll a tömegizlés. Ennek van a legnagyobb szabadsága, mert „egyképpen virul” a diktatúrákban és a legliberálisabb rendszerekben. Jó-

zan ítélet ez, nem szorul magyarázatra. A másik, az uralkodó réteg íróinak helyzete sem „nagyon nehéz”. Minden műfajban azt dokumentálja a korszerű tehetség középszerűségével, hogy „ő milyen liberális, milyen nemzeti és milyen vallásos író”. Ennek a szellemnek a szabadsága mindaddig kétségtelen, „mfg megmarad annak a hangnak a hatótávolságában, melynek éppen az időhöz és helyhez kötöttségében helyesel”. Úgy véli, ezekben a zavaros szellemi viszonyokban a magas irodalom helyzete a legkérdésesebb. Kerecsényi fejtegetése itt erősen vitára késztető. Szerinte az „elefántcsonttorony” individualista, önző, min-

denféle közösséggel szembenálló választ ad. Ez a minősítés azonban téves. Sem Babits, sem Kosztolányi művészete nem állt szemben a közösséggel. Nem szólva arról, hogy azóta az elefántcsonttorony jelképe is már a múlté. A másik kör — írja — a maga közösségéhez hű, de annál magasabbra tekintő. Ennek az „időtlen zseninek a szabadsága az igazi kérdés”. Emögött nincsenek dogmák sem, tömegek sem. „Szabadságra” pedig neki van igazán szüksége. De ezt nem a törvény biztosítja. Gondolkodásának idealizmusát, következőképpen zsákutcáját e gondolatkörben fogalmazott alábbi mondatai bizonyítják: „Kultúra min-

dig annyi volt, mint pedagógia. A szellem szabadságát nem társadalmi berendezkedési formák és személytelen törvények adhatják meg, hanem *személyes felelősségű emberek, a vezetők és ítélők.*” (Kiemelés: P. K.) „Az ő feladatuk az, hogy a minőségben legjobb szellemet felismerjék és megvédjék, ha kell, a tömeg, sőt a törvény betűje ellenében is. Ha ezt nem tudják, vagy nem merik megtenni, nem valók arra a helyre, melyre Istentől és emberektől állítottak.” De Kerecsényi szerint ilyen vezetők nincsenek. Eszmefuttatását, gondolkodása természetes folyamánnyaként, idealista befejezéssel zárja. Szerinte — bár ez a gondolat nem

szükségképpen vallásos — „a bennünk levő Isten-részt kell, mint az Istenség ideszakadt darabját megvalósítani”. Végő ítélete szerint — s ez elfogadható — a szellem szabadsága csak a humánus szabta korlátok között valósulhat meg. Talán nem volt fölösleges e tanulmány gondolati körében huzamosabban elidőzni. Ez az írás bizonyos arra is, hogy egy irodalomtudós akkor mozoghat biztonságosan a maga kutatási területén — Kerecsényi a magyar régiségben —, ha nem szakad el az irodalom saját korabeli szerepének mély ismeretétől sem, hanem átélve azt, véleményt is tud formálni róla, s eszmélkedéseit, azok ered-

ményeit kritikusi munkájában is érvényesíteni törekszik, ha ma már világosan látjuk, hogy egy kényes erkölcsű, szerves műveltségű tudós útján a tévedés, a jelentős mellékvágányra terelődés is szinte elkerülhetetlen. E töredék voltában is egyedi, szép ívű, önmagával szemben sohasem engedékeny irodalomtudósi pálya tanulságai máig ható érvényűek.

BIBLIOGRÁFIA

(Összeállította: V. Kovács Sándor)

KERECSENYI DEZSŐ MUNKÁI

Öndllő művek

(Időrendben)

- Széchenyi István: Kelet népe. Kerecsényi Dezső bevezetőjével. Bp., 1938. X. 94 l.
Magyar olvasókönyv a protestáns gimnáziumok és leánygimnáziumok I. osztálya számára.
Szerkesztette: Jékely Lajos, Kerecsényi Dezső, Vajthó László. Bp., 1938. 116 l.
Magyar olvasókönyv a protestáns gimnáziumok és leánygimnáziumok II. osztálya számára.
Szerkesztette: Jékely Lajos, Kerecsényi Dezső, Vajthó László. Bp., 1938. 152 l.
Magyar olvasókönyv a protestáns gimnáziumok és leánygimnáziumok III. osztálya számára.
Szerkesztette: Jékely Lajos, Kerecsényi Dezső, Vajthó László. Bp., 1938. 240 l.
Magyar olvasókönyv a protestáns gimnáziumok és leánygimnáziumok IV. osztálya számára.
Szerkesztette: Kerecsényi Dezső és Vajthó László. Debrecen, 1939. 208 l.

Kölcsey Ferenc. Bp., 1940. 142 l. (Magyar írók)

Magyar olvasókönyv a protestáns gimnáziumok és lednygimnáziumok VI. osztálya számára. Szerkesztette: Kerecsényi Dezső és Vajthó László. Debrecen, 1940. 228 l.

Tompa Mihály: Népregék, virágregék. Sajtó alá rendezte és bevezette Kerecsényi Dezső. Bp., 1941. 96 l. (Magyar Klasszikusok)

A régi magyar próza. Szerkesztette és bevezette: Kerecsényi Dezső. Bp., 1942. 605 l. (A magyar próza könyve, I.)

Czuczor Gergely válogatott munkái. Kiadta és bevezette: Kerecsényi Dezső. Bp., 1942. 96 l. (Magyar Klasszikusok)

Tanulmányok, cikkek

(Időrendben)

Elvi kérdések a régi magyar irodalomban. Minerva 1923. 162–207.

Aesopus magyar nyelven. Protestáns Szemle 1929. 472–475.

Bornemisza Péter. Protestáns Szemle 1929. 395–399.

Fejedelmek órdája. Protestáns Szemle 1929. 619–622.

Magyarországi latinság. Protestáns Szemle 1929. 692–696.

Régi magyar nyelvtanok. Protestáns Szemle 1929. 543–546.

Az első magyar hírlap. Napkelet 1930. 594–596.

Egy új irodalomtörténet margójára. Protestáns Szemle 1930. 98–101. (Pintér Jenő magyar irodalomtörténete)

Kisfaludy Károly. Napkelet 1930. 1017–1019.

Szeneci Molnár Albert lapszéli jegyzetei. Protestáns Szemle 1930. 393–397.

Virág Benedek. Napkelet 1930. 294–295.

A magyar olvasókönyvről. Evangélikus gimnázium értesítője 1930/31. Bp., 1931.

Katona József színi utasításai. Irodalomtörténet 1931. 229–237.

A Tanú (Németh László folyóirata). Protestáns Szemle 1932. 612.

Jegyzet a „protestáns orthodoxia”-hoz. Protestáns Szemle 1932. 196–198.

Az Arany-évforduló után. Magyar Könyvszemle 1933. 249–255.

- In memoriam. Dézsi Lajos. — Négyesy László.* Protestáns Szemle 1933. 126—127.
Két évtized irodalomszemlélete (1900—1920). Protestáns Szemle 1933. 112—125.
Herczeg Ferenc 40 év kritikájában. Magyar Szemle 1934. 135—142.
Humanizmusunk helyzetképe Mátyás után és Mohács előtt. Irodalomtörténet 1934. 59—75.
Nicolaus Oláh. La Nouvelle Revue de Hongrie 1934. II. 277—287.
Arisztokrata és polgári írók. Magyar Szemle 1935. 283—286.
A szellem szabadsága. Protestáns Szemle 1935. 391—396.
Dudith András. Irodalomtörténet 1935. 189—204.
Erasmus és Magyarország. Tükör 1935. 485—488.
Oláh Miklós. Apollo 1935. 289—300.
Szeneci Molnár Albert ismeretlen levelei. Protestáns Szemle 1935. 292—302.
Kolostor és humanizmus Mohács után. Magyar-ságtudomány 1936. 161—195.
A mecénástól a közönségig. Tükör 1937. 112—114.

- Humanizmus és reformáció közötti.* Magyar-ságtudomány 1937. 132—165.
Kosztoldnyi Dezső. Irodalomtörténet 1937. 9—15.
A protestáns folyóirat. Protestáns Szemle 1938. 130—133.
Módszertani vázlat a gimnázium magyar nyelvi és irodalmi nevelő oktatásában. Protestáns Tanügyi Szemle 1938.
A reformáció és az irodalomtörténeti korszakhatár. Irodalomtörténet 1939. 161—175.
Zrínyi pennája. Magyar Szemle 1939. 326—331.
A magyar irodalom Mátyás király korában. In: Mátyás király-émlékkönyv. Bp., 1940. II. köt. 107—122.
Erdély vagy a magyar enciklopédiázus. Nyugat 1940. 447—450.
Jean Apáczai Csere. La Nouvelle Revue de Hongrie 1940. II. 294—303.
Jelek és magyarázatok. Protestáns Szemle 1940. 219—220.
Magyar irodalom. In: Mi a magyar? Szerkesztette: Szekfű Gyula. Bp., 1940. 297—340.

- Németh László. *Protestáns Szemle* 1940.
219–220.
- Babits Mihály. *Protestáns Szemle* 1941.
311–312.
- Gróf Teleki Pál. *Protestáns Szemle* 1941. 145.
- Irodalomtörténeti jelenségek. Magyar Csillag*
1941. 192–198.
- Magyar írók gondoljai — egykor. Ünnepek* 1941.
4. sz.
- Régi és új a magyar szellem életében.* Debreceni
Szemle 1941. 21–27.
- A tanulmányíró.* In: Babits-émlékkönyv.
Szerkesztette: Illyés Gyula. Bp., é. n.
22–25.
- Nemzeti irodalom és népművelődés. Magyar*
Lélek 1943. 198–203.
- A „világiság” néhány változata XVI. sz. iro-*
dalmunkában. Irodalomtörténeti Közle-
mények 1944. 1–20.
- Magyar irodalomismeret.* In: Magyar Századok
(Horváth János-émlékkönyv). Bp., 1948.
193–200.
- Miért hallgatnak az írók?* *Protestáns Szemle*
1944. 221–222.

Kritikák

(A szerzők betűrendjében)

- A mai Széchenyi. Szerkesztette: Szekfű*
Gyula. 1935. — *Napkelet* 1935. 471–
473.
- Alszeghy Zsolt: A XVII. század.* 1935 —
Protestáns Szemle 1936. 85–88.
- Altungarische Erzählungen. Hrsg. von R.*
Gragger. 1927. — *Protestáns Szemle* 1927.
116–117.
- Babits Mihály: Élet és irodalom.* é. n. — *Pro-*
testáns Szemle 1930. 422–424.
- Baksafalvi Baksa Sándor: Leborulok én is . . .*
1928. — *Protestáns Szemle* 1929. 56–62.
- Balzac: Sivatagi kaland.* é. n. — *Protestáns*
Szemle 1927. 116–117.
- Barabás István: Az avignoni torony.* é. n. —
Protestáns Szemle 1927. 116–117.
- Barbusse: Erdő.* é. n. *Protestáns Szemle*
1928. 529–531.
- Bartha Dénes: A XVIII. század dallamai.*
1935. — *Irodalomtörténeti Közlemények*
1936. 117–118.
- Berde Mária: Földindulás.* 1930. — *Protes-*
táns Szemle 1931. 238–241.

- Berecz Dezső: *Párbaj*. 1928. — Protestáns Szemle 1929. 285—286.
- Bessenyei György: *A törvénynek útja. Tudós Társaság*. 1931. — Protestáns Szemle 1931. 246—247.
- Bibó Lajos: *Meg kell a szívnék hasadni*. é. n. — Protestáns Szemle 1930. 331—332.
- Binét Menyhért: *Verhaeren-versek és más fordítások*. 1926. — Protestáns Szemle 1927. 336—337.
- Bódás János: *Jegenyék alatt*. 1928. — Protestáns Szemle 1929. 59—62.
- Bohuniczky Szefi két novelláskötete. *Nők. Rigó*. — Protestáns Szemle 1931. 405—406.
- Boldog Margit legendája. 1927. — Protestáns Szemle 1928. 585—587.
- Bornemisza Péter: *Tragédia magyar nyelven*. 1932 — Napkelet 1933. 371—372.
- Brisits Frigyes: *A XIX. század első fele*. 1939. — Protestáns Szemle 1939. 220—222.
- Bródy Sándor legszebb írásai. 1935. — Protestáns Szemle 1935. 585—587.
- Condívi: *Michelangelo élete*. é. n. — Protestáns Szemle 1927. 105.
- Császár Elemér-émlékkönyv. 1934. — Protestáns Szemle 1935. 35—36.

- Dán prózatrók. é. n. — Protestáns Szemle 1931. 116—119.
- Dosztojevszkij: *A nagyváros homályából. Az öregek férj*. é. n. — Protestáns Szemle 1927. 261—262.
- Dsida Jenő: *Leselkedő magány*. 1928. — Protestáns Szemle 1929. 59—62.
- Eckhardt Sándor: *Balassi Bólint*. é. n. — Protestáns Szemle 1942. 254—256.
- Eckhardt Sándor: *Az ismeretlen Balassi Bólint*. 1943. — Irodalomtörténeti Közlemények 1944/45. 68—70.
- Farkas Gyula: *A Fiatalk Magyarország kora*. 1932. — Protestáns Szemle 1932. 129—132.
- Farkas Gyula: *A magyar irodalom története*. 1934. — Protestáns Szemle 1934. 235—238.
- Farkas Gyula: *A magyar romantika*. 1930. — Napkelet 1931. I. 348—350.
- Farkas Gyula: *Mécs László*. é. n. — Protestáns Szemle 1929. 361.
- Futó Jenő: *Gárdonyi Géza*. 1930. — Protestáns Szemle 1930. 683—686.
- Goethe: *Dalok, balladák és egyéb költemények*. 1927. — Protestáns Szemle 1928. 370.

- Gulyás Pál: *Bibliotheca Johannis Sambuci*. 1941. — Protestáns Szemle 1941. 431.
- Gyergyai Albert: *A mai francia regény*. é. n. — Protestáns Szemle 1937. 594—595.
- Hankiss János: *Irodalomszemlélet*. 1934. — Protestáns Szemle 1934. 591—592.
- Haraszthy Gyula: *Irodalomelméleti kérdések a múlt század második negyedében*. 1933. (Klny BpSz 1932.) — Protestáns Szemle 1933. 304.
- Harsányi Zsolt: *Életre halálra*. René. é. n. — Protestáns Szemle 1931. 570—571.
- Harsányi Zsolt: *Ember küzdj... é. n.* — Protestáns Szemle 1933. 287—288.
- Hegyaljai Kiss Géza: *Napsfény a Hegyalján*. 1928. — Protestáns Szemle 1929. 59—62.
- Horváth János: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. 1931. — Protestáns Szemle 1931. 452—455.
- Horváth János: *Az irodalmi műveltség megszólása. Magyar humanizmus*. 1935. — Protestáns Szemle 1935. 465—469.
- Horváth János: *Csokonai. Csokonai költőbarátai. Földi és Fazekas*. 1936. — Protestáns Szemle 1937. 145—147.

- Horváth János: *Katona József*. 1936. — Protestáns Szemle 1937. 145—147.
- Horváth János: *Kisfaludy Károly*. 1936. — Protestáns Szemle 1937. 145—147.
- Horváth János: *Kisfaludy Sándor*. 1936. — Protestáns Szemle 1937. 145—147.
- Illyés Endre: *A felekezeti tanítóképzők felekezeti jellege*. 1938. — Protestáns Szemle 1939. 335.
- Jóó Tibor: *Bevezetés a szellemtörténetbe*. 1935. — Protestáns Szemle 1936. 232—234.
- Kardcsony Sándor: *A tanulás mesterfogásai*. 1930. — Protestáns Szemle 1930. 777—778.
- Kardos Tibor: *A magyar humanizmus kezdetei*. 1936. (Klny. Pannonia 1935—36.) — Irodalomtörténet 1936. 162—163.
- Kardos Tibor: *A magyarság antik hagyományai*. 1942. — Századok 1944. 278—279.
- Kassák Lajos: *Angyalföld*. é. n. — Protestáns Szemle 1929. 723—725.
- Kemény János: *Kutyakomédia*. 1934. — Protestáns Szemle 1935. 100.
- Kemény Katalin: *Erdélyi emlékirók*. 1932. (Klny. Erdélyi Múzeum 1932) — Protestáns Szemle 1933. 304.

Klimes Péter : *Bécs és a magyar humanizmus.*
1934. — Irodalomtörténet 1935. 30—
31.

Kolozsvári G. Emil : *Dr. Csibrdky szerelmei.*
é. n. — Protestáns Szemle 1936. 186—
187.

Koltay-Kastner Jenő : *A Jókai-kódex és az
obszerváns kódexirodalom.* 1933. (Klny.
Egyetemes Philológiai Közlöny 1932—
33.) — Századok 1936. 100.

Kornis Gyula : *Széchenyi és a magyar költés-
zet.* 1941. — Protestáns Szemle 1942.
89—90.

Kosztolányi Dezső : *Esti Kornél.* é. n. —
Protestáns Szemle 193. 524—525.

Kristóf György : *Az első vidéki (székely)
magyar hírlap s irodalmi melléklapja.* 1929.
— Protestáns Szemle 1929. 728.

Kristóf György-*emlékkönyv.* 1939. — Protes-
táns Szemle 1940. 128.

Kutas Kálmán : *Látások szigetén.* 1928. —
Protestáns Szemle 1929. 59—62.

Lagerlöf, Selma : *Két Krisztus-*legenda.** 1925.
— Protestáns Szemle 1926. 57—58.

Ligeti Ernő : *A két Böszörményi.* 1931. —
Protestáns Szemle 1931. 719—720.

Mai francia dekameron. Szerkesztette : Gyer-
gyai Albert. é. n. — Protestáns Szemle
1935. 203—204.

Maksay Albert : *A csend dalai.* 1927. — Pro-
testáns Szemle 1929. 59—62.

Markovics Rodion : *Szibériai garnizon.* é. n.
— Protestáns Szemle 1929. 565—567.

Mauriac : *Méregkeverő.* é. n. — Protestáns
Szemle 1928. 661—662.

Mayer Erzsébet : *Diomede Carafa.* 1936.
(Klny. Pannonia 1936.) — Irodalomtör-
ténet 1936. 162—164.

Melich János-*emlékkönyv.* 1942. — Protestáns
Szemle 1943. 27—28.

Mitrovics Gyula : *Kazinczy esztétikai törek-
vései.* 1929. (Klny. Budapesti Szemle 1929.
212) — Protestáns Szemle 1929. 420.

Molnár Lajos : *Magyar régön.* 1928. — Pro-
testáns Szemle 1929. 59—62.

Móricz Zsigmond : *Forr a bor.* 1931. — Nap-
kelet 1932. 137—139.

Orbók Attila : *A véres mezsgye.* é. n. — Pro-
testáns Szemle 1931. 63—65.

Ostenso, Martha : *Szállnak a vadludak.* é. n.
— Protestáns Szemle 1928. 662—663.

Pavel Ágoston : *Vak völgy ölén így zsolozs-*

- mázok. 1933. — *Protestáns Szemle* 1933. 344—345.
- Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. I. kötet. A magyar irodalom a középkorban.* 1929. — *Protestáns Szemle* 1930. 98—101.
- Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. II. kötet. A magyar irodalom a XVI. században.* 1930. — *Protestáns Szemle* 1930. 775—777.
- Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. III. kötet. A magyar irodalom a XVII. században.* 1931. — *Protestáns Szemle* 1931. 478—480.
- Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. IV. kötet. A magyar irodalom a XVIII. században.* 1931. — *Protestáns Szemle* 1931. 780—782. és 1933. 96—97.
- Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. V. kötet. A XIX. század első harmada.* 1932. — *Protestáns Szemle* 1933. 96—97.
- Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. VI. kötet. A magyar irodalom a XIX. század második harmadában.* 1933. — *Protestáns Szemle* 1934. 46—47.
- Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. VII. kötet. A magyar irodalom a XIX. század*

- utolsó harmadában.* 1934. — *Protestáns Szemle* 1934. 300—302.
- Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. I—II. kötet.* 1938. — *Protestáns Szemle*. 275—276.
- Pintér Jenő: Magyar nyelvű védő könyv.* 1939. — *Protestáns Szemle* 1939. 334.
- Poe, E. A.: Az aranybogar. é. n.* — *Protestáns Szemle* 1927. 116—117.
- Pukánszky Béla: A mai osztrák irodalom. é. n.* — *Protestáns Szemle* 1937. 495—497.
- Rédey Tivadar: Kritikai dolgozatok és vázlatok.* 1931. — *Protestáns Szemle* 1931. 330—332.
- Reményik Sándor: Romon virág. é. n.* — *Protestáns Szemle* 1936. 102—105.
- Riedl Frigyes: A magyar dráma története. I. kötet. é. n.* — *Protestáns Szemle* 1940. 26.
- Sárközi György: Váltott lélekkel.* 1927. — *Protestáns Szemle* 1928. 219—220.
- Sárközi György: Viola. é. n.* — *Protestáns Szemle* 1935. 539—540.
- Sárközi György: Mint oldott kéve. é. n.* — *Protestáns Szemle* 1932. 62—64.
- Schiller: Költemények.* 1927. — *Protestáns Szemle* 1928. 370.

- Cs. Szabó László: *Egy gondolat bánt engemet . . .* 1936. *Doveri átkelés*. 1936. — Protestáns Szemle 1937. 247—250.
- Szabó Lőrinc: *Paul Verlaine válogatott versei*. 1926. — Protestáns Szemle 1927. 336—337.
- Szabó Richárd: *Kozma Andor költészete*. 1936. — Protestáns Szemle 1936. 511—512.
- Szász Károly: *A magyar dráma története. é. n.* — Protestáns Szemle 1940. 26.
- Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet I—II. kötet*. 1934. — Protestáns Szemle 1934. 521—524.
- Szerb Antal: *Vörösmarty-tanulmányok*. 1930. (Kluy. Minerva 1930.) — Protestáns Szemle 1931. 569—570.
- Szinnyei Ferenc: *Novella- és regényirodalomunk az abszolutizmus korának elején*. 1929. — Protestáns Szemle 1930. 61—62.
- Szinnyei Ferenc: *Novella- és regényirodalomunk a Bach-korszakban. II. kötet*. 1941. — Protestáns Szemle 1942. 29—30.
- Szondy György: *A modern iskola és az ifjúság olvasmányai*. 1936. — Protestáns Szemle 1937. 547.

- Tamási Áron: *A szűzmáriás keirdlyfi*. 1929. — Protestáns Szemle 1929. 219—220.
- Tamási Áron: *Helytelen világ*. 1931. — Protestáns Szemle 1932. 278—280.
- Tolnai Vilmos: *A nyelvújítás*. 1929. — Protestáns Szemle 1930. 188—189. (Vö. 1930. 280.)
- Tóth Béla: *A Kisfaludy-regék utánzatai*. 1927. (Kluy. Irodalomtörténeti Közlemények 1926.) — Protestáns Szemle 1929. 344—345.
- Tóth Béla: *Rousseauista politikusok*. 1928. — Protestáns Szemle 1929. 344—345.
- Új Magyar Föld. 1929. (A Bartha Miklós Társaság röpirata) — Protestáns Szemle 1930. 95—97.
- L. Ujváry Lajos: *A mai gyermek és a könyv*. 1936. — Protestáns Szemle 1937. 547.
- Ungarn. Hrsg. von Dezső Keresztury. é. n. — Protestáns Szemle 1937. 549—550.
- Várkonyi Nándor: *A modern magyar irodalom*. é. n. — Protestáns Szemle 1930. 580—584.
- Waldapfel József: *Heltai Gáspár forrásai*. 1934. (Kluy. Irodalomtörténeti Közlemények 1934.) — Századok 1936. 334.

- Waldapfel József: Katona József.* 1942. —
Magyar Csillag 1942. II. 244—245.
Waldapfel József: Ötven év Buda és Pest
irodalmi életéből. 1935. — Protestáns Szem-
le 1936. 31—33.
Zola: Claude vallomása. 1925. — Protestáns
Szemle 1926. 191.

A KERECSENYI DEZSŐRŐL SZÓLÓ
SZAKIRODALOMBÓL

1940-ben jelent meg Kerecsényi Dezső
egyetlen könyve, a *Kölcsey Ferenc* című
monográfia. Az alább felsorolt írások erről
a műről szólnak.

- ALSZEGHY ZSOLT — Irodalomtörténet 1941.
19.
BÓKA LÁSZLÓ — Ország Útja 1941. 30—31.
GÁLOS REZSŐ — Irodalomtörténeti Köz-
lemények 1941. 193—194.
GERÉZDI RABÁN — Élet 1941. 30. sz. 626.
KEMÉNYFY JÁNOS — Budapesti Szemle 1941.
260. köt. 439—441.
KUNSZERY GYULA — Jelenkor 1941. II. sz.
12.
198

- MAKAY GUSZTÁV — Sorsunk 1942. 310—
311.
REZEK S. ROMÁN — Pannonhalmi Szemle
1941. 384.
SEMJÉN GYULA — Magyar Kultúra 1941.
SCHÖPFLIN ALADÁR — Nyugat 1941. 32—33.

SZAKIRODALOM KERECSENYI DEZSŐ
HALÁLA UTÁN

- Kerecsényi Dezső válogatott írásai. (A válo-
gatás, a bevezetés és a sajtó alá rendezés
PÁLMAI KÁLMÁN munkája. Akadémiai
Kiadó, 1979.)
PÁLMAI KÁLMÁN: Emlékezés Kerecsényi
Dezsőre. Irodalomtörténet, 1986/3. sz.
638—653. l.

